

ÇUVAŞÇADA EKSİZ AD ÖBEĞİ VE ADCIL EŞLEME

BAHAR ERİŞ KARAOĞLAN*

Öz: Fikir birliğine varılamayan pek çok öbek türü bulunmakla birlikte, bunların içinde en göze çarpanı varlığı dahi tartışma konusu olan takısız/eksiz ad öbeğidir. Bu tür için yapılan tanımlar, bazı öbekleri dışarıda bıraktığı gibi terim de “kendinde olmayan-eksiz” öbekler adlandırması ile söz dizimsel ilişkilerin sınırlarını belirtme açısından eksiktir. Bu yüzden yazıda alternatif olarak önerilen kavram ve işlevsel terim eşleme/eşleme öbeğidir. Bu öneri doğrultusunda da yazıda amacımız, “eksiz ad öbeği türü” altında sayılan yapı tiplerinin Çuvaşçadaki görünümünü ilişkililiklerini ve biçimsel olarak virgül ya da kısa çizgi ile ayrılan eşlenmiş yapıları eşleme olgusuna göre gözlemek ve açıklamaktır. Eşleme için verilen tanımlar dil bilim literatüründe bir hayli tartışmalı olsa da dillerin tipolojik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda çözülemeyecek kadar karmaşık değildir. “Niteleme” ve “sıfat”tanımı genel olarak bu yapıları eşleme olarak yaklaşılmasını güçleştirse de niteleyicinin (modification) eşleme yapılarında bir niteleyen niteleyiciler (attributive modifier) özelliği gösterdikleri söz dizimsel dağılımlarına bakıldığında anlaşılmaktadır. Eşlemeler de elbette ad kökenli öbekler içerisindedir ve bir ad öbeğidir. Bunlar, ad öbeğinin yapısının işlevsel derinliğini gösteren söz dizimi, anlam bilimi ve kullanımın etkileşimi ile ortaya çıkan birleşimsel bir alanda, eşleme dil bilimsel ilişkisi ile kurulan öbeklerdir.

Anahtar Sözcükler: Eksiz ad öbeği, Eşleme, Birleşik, Ad, Sıfat, Çuvaşça, Açık eşleme, Kapalı eşleme.

NOUN PHRASE WITHOUT SUFFIXES AND NOMINAL APPPOSITION IN CHUVASH

ABSTRACT: Although there are many types of phrase that can not build consensus, most notable and controversial subject is noun phrase without suffix. As the definition for this phrase type excludes some examples, the term is also inadequate in terms of boundaries of syntactic relations with the definition of “lack of suffix-no suffix” phrase. Therefore as an alternative to the proposed terms and concepts apposition or apposition phrase in this article. In accordance with this suggestion our aim is to survey and explain the types of structures considered under the noun phrase without suffix in Chuvash Turkic Language and its “relatedness”. Also we survey and explain the apposition structures separated formally by commas or dashes. Although the definitions given for apposition are highly controversial in the linguistic literature, they are not so complex that they can be solved considering the typological characteristics of languages. Although the definition of “modification relation” generally makes it difficult to approach these structures as apposition, modification relation appears to be an epithet

* Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahareris@comu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0543-2382

(Yazının Geliş Tarihi: 21.05.2019, Yazının Kabul Tarihi: 23.06.2019)

or attributive modifier in the appositive structures. This is also understood from syntactic distribution. Of course, the appositions are, in the noun-based phrase and are a noun phrase. These are the phrases formed by the apposition of the language, which occur in a combinatorial field composed of syntactic, semantic and pragmatic relations that show the functional depth of the structure of the noun phrase.

Keywords: Noun phrase without suffixes, Apposition, Compound, Noun, Adjective, Chuvash, Loose apposition, Close apposition.

1. Giriş

Söz öbekleri bahsi, sınıflandırma, kavram olarak açıklama ve ortak terimler belirleme konusunda Türk dil bilgisinin fikir birliğine varamadığı, söz diziminin alt alanlarından biridir. Fikir birliğine varılamayan pek çok öbek türü bulunmakla birlikte bunların içinde en göze çarpanı varlığı dahi tartışma konusu olan *takısız/eksiz ad öbeği*dir. Türk dil bilgisi literatüründe, bu öbekler yapısına göre *takısız/eksiz ad öbeği/ad tamlaması, sıfat tamlaması/öbeği* olarak da adlandırılmaktadır. Biçim bilgisel özelliklere göre yapılan bu adlandırmalar, dil bilgisi kitaplarında ya da Türkçe üzerine yazılmış makalelerde *sıfat öbeği* içerisinde sayıldığında, terim kargaşası ile karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla terimle ilgili bir problem de ortaya çıkmamaktadır. Oysa bu yapılara ad öbeği diyenlerin karşısında hem adın tanımlanması konusunda hem de “eksiz” sözcüğünün öbekte yer alması konusunda bir problemle karşılaşmaktadır. Dil bilgisel *başı* olan yani baş adında bir çekim biçim birimi bulunan öbekleri, “ekli” olarak tanımlamaktayız, fakat öbeğin başında herhangi bir biçim birim bulunmayan öbekleri “kendinde olmayan” ile tanımlamak ne kadar doğru olabilir?

Baş adında (head) bağımlı biçim birim olan diğer ad öbeklerinin aksine bu öbeklerde, öbeğin başı, sözlüksel bir birimdir. Elbette, hem baş adında bağımlı biçim birim olan öbekler hem de bağımlı biçim birim bulunmayan öbekler, başta yer alan sözlüksel birim ad olduğu sürece bir ad öbeğidir. Aralarındaki fark sadece yönetenlerinin farklı kategorilerde yer almasıdır. Birinin yöneteni dil bilgisel bir baş iken diğerinin yöneteni sözlüksel bir birimdir. Her iki kategorideki öbekte de sözcüklerin dizilişlerine dayalı olarak (çizgisel değil hiyerarşik) ve işlevlerinin o dizimde değişmesinden (dizim ağacında yükselme de denilebilir) ya da eşlenmesinden meydana gelen söz dizimsel/dil bilgisel ilişkiler görülür. İşte bu *eşlenme* ve *yükselme (işlev değişikliği)* öbeklerdeki sözcüklerin anlam bilimsel ilişkileriyle birlikte kullanım açısından göndergeselliklerini de etkilemektedir.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak bu konu hakkındaki genel görünümü vermek için öncelikle Türk dil bilgisi üzerine yazılmış dil bilgisi kitapları ve makalelerin bazılarında bu öbek yapıların nasıl ele alındığına bakılacak ardından dil bilimcilerin bu yapıları nasıl değerlendirdiğinden bahsedilecektir. Bu iki başlıkta bu yapıların öbek mi birleşik mi olduklarının araştırılmasının yanı sıra ad ve sıfat türünün hangi ölçütlerle belirlendiği, adların ve sıfatların anlam bilimsel

özelliklerine göre söz dizimsel ve biçim bilgisel dağılımlarına göre ayrıldığı noktaların neler olduğu konusu üzerinde de durulacaktır. Sonra *eşleme öbekleri* (eksiz ad öbeği!) hakkında bilgi verilecek, ardından Çuvaşçada<<<< adcil eşleme yapıları gözlemlenip özellikleri betimlenerek açıklanacaktır.

2. Türk Dil Bilgisinde Eksiz Ad Öbeği: Ad ve Sıfat Türü Karşıtlığında

Yapılan çalışmalarda “eksiz ad öbeği” sorunu, genel olarak sözcüğün bulunduğu sınıf ve dizimdeki konumu/dağılımı ile çözülmeye çalışılmıştır. Fakat Türkçede sözcüğün sınıfını belirleme ölçütleri her araştırmacı için aynı olmayınca adın önündeki konumu sığata ayıranlar ve *niteleme ilişkisini* sadece sıfat türüne özgü görenler, sıfatı anlam bilimsel olarak tanımlayanlar, yapıya *sıfat tamlaması* demiş ve yardımcı unsuruna *sıfat* sözcük türünü uygun görmüştür (Karahan, 1999: 21; Karaağaç, 2012: 490; Korkmaz, 2003: 274-275; Zülfikar, 1995: 781-789; İnan, 1957: 293; Gökdayı, 2007 vd.).¹ Karahan (1999) *demir kapı, cam bardak* gibi örneklerin sıfatlar gibi genişletilebildiklerini ileri sürmektedir. Fakat **demir, plastik, tahta kapı* gibi bir örnekte *kapının* hem *tahta* hem *demir* olması imkân dâhilinde değildir. Kerimoğlu, sıfatların soyut olduğunu ve benzetme ilgisi kurulan bu tipteki sözcüklerin sıfat olarak sayılması gerektiğini, soyutluğun derecelendirilebileceğini, somutluğun ise derecelendirilemeyeceğini ifade etmektedir (2011:1448-1449). Erdem ve Sarı da sıfatların biçim bilgisel olarak üstünlük ve en üstünlük derecelerini yansıttıklarını dile getirmektedir: *Sıcak > daha sıcak, en sıcak; büyük > daha büyük, en büyük*. Ayrıca adların çoğunun bu tür bir derecelendirmeye uğramadıklarını da ifade etmektedir. *kitap > *daha kitap, *en kitap* (2010:324).

Buna göre *demir kapı* kuruluşu için bu testi uyguladığımızda **en demir kapı* şeklinde demirin derecelendirilemediği görülmektedir. Buna karşılık Gökdayı,

¹ Leyla Karahan, ad tamlamalarını *belirli ve belirsiz ad tamlaması* olarak iki gruba ayırmış ve *takisiz isim tamlaması* bahsine yer vermemiştir. Sıfat tamlaması bahsinde, nesnenin neyden yapıldığını belirten *demir kapı, cam bardak, mermer köşk, gümüş kemer* gibi öbeklerin ad öbeği değil, *sıfat tamlaması* olduğunu söyleyen Karahan, bu öbeklerin sıfat tamlaması olarak genişletilebildiklerinden sıfat olduklarını ileri sürer (1999: 21).

Karaağaç da bu yapıya, sıfat tamlaması diyerek eksiz ad öbeğinin varlığına karşı çıkar. *Toprak adam, cam adam* örneklerini, sıfat tamlaması olarak kabul eder (2012: 490).

Eksiz ad öbeğini kabul etmeyen araştırmacılardan bir diğeri de Zeynep Korkmaz’dır. Korkmaz, *çelik dolap, demir pençe, elmas yüzük* gibi öbeklerde birinci adın ikinci ad önünde işlev bakımından bir sıfat işlevi yüklendiği bu türlü sınıflandırmalarda şekilden çok işlevin ön planda tutulması gerektiğini düşünmektedir. *Sümer Sokak, Zirve Restoran* gibi kullanımların eksiz tamlama örnekleri olmadığını, kısa anlatma çabası, yabancı dile özenme gibi nedenlerle bu yapıların iyelik biçim birimi düşmüş bir *belirtisiz isim tamlaması* olduğunu kabul etmiştir (2003: 274-275).

Zülfikar, *Türk Dili Dergisi’ndeki Takisiz Ad Tamlaması Sorunu* başlıklı yazısında çeşitli araştırmacıların eksiz ad öbeği hakkındaki görüşlerini sıralar. Kendisine göre eksiz ad öbeğinin olmadığını ifade eder. *Türk bodun* gibi örneklerin 1300 yıl önce olduğunu ve bugün iyelik biçim biriminin düşmediği yapıların daha fazla olduğunu belirtir. *Taş köprü* türünde olan örneklerin

demir kapı kuruluşuna sıfat tamlaması demektir, çünkü *demir* sözcük türü olarak ad olsa da dizimde bir sıfat özelliği göstermektedir (2007: 248-249).² Gökdayı'nın bu fikrinin temelinde ise niteliğin tanımının "varlığın özelliğini" gösteriyor olması yatar. *Nitelik* ve *sıfat* bu durumda eş değerli görünmektedir. O halde tipik sıfatların "tekrarlanabildiği kuralı" bu örneklerde de uygulanabilir olmalıdır. Aynı türden başka madde adları ile adı birleştirdiğimizde (*demir, tahta sopa) kabul edilebilir bir kullanım ortaya çıkmamaktadır. Dağılımsal açıdan tipik bir sıfat özelliği göstermekte zorlanan bu sözcüğün tür olarak farklı bir yere yerleştirilmesi gerektiği ortadadır ve "nitelemenin" tanımı üzerinde daha fazla durmak gerekmektedir.

Korkmaz'ın (2003) *demir pençe* örneğinde ise farklı bir durum söz konusudur. Bu tipteki örnekler, *izafet-i teşbihîyye* olarak da bilinmekte ve bu kuruluşlarda adların benzetme ilişkisi ile ilgi kurduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısına göre iki nesne bulunmaktadır ve bir varlık, başka bir varlığa göre anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Benzetme ilişkisinin kurulduğu *demir pençe* örneğine derecelendirme testi uygulandığında *en [sert(demir)] pençe yapısının kabul edilebilir bir kullanım olmadığı görülmektedir. Zaten söz dizimsel dağılıma göre bu örneği test etmemiz de anlam bilimsel bir ilişki söz konusu olduğu için gereksiz durmaktadır. *Demir* sözcüğü, benzetme ile *sert* kavramıyla ilişkilendirilmiş ve bu söz dizimsel alanda, *demir* madde adına göndergede bulunularak kullanımda adın niteliği kastedilmiştir. Bu nitelik özelliğinden dolayı da yapıdaki *demir* sözcüğü sıfat olarak algılanmıştır. Fakat *kol böreği*, *deve kuşu*, *ekmek ayvası* gibi örneklerde de *kol uzun* niteliğini, *deve büyüklüğü*, *ekmek yumuşaklığı* benzetme

taştan yapılmış köprü şeklinde açılacağından burada *taşın* sıfat olarak görev yaptığı sonucuna varır (1995: 781- 789).

Mayzel'in doktora çalışması olan *Türk Dilinde İzafet* adlı tezde, *üçüncü nevi izafet* diye bahsi geçen ve *S0+M0* yapısındaki öbek, dokuz gruba ayrılmıştır. Diğer dil bilgisi kitaplarında konu edilen bir şeyin neden yapıldığı ve neye benzediğinin ifade edildiği adların dışında meslek adlarına (*Mimar Sinan*, *Çoban Hasan*), ırk adlarına da (*Tatar arabacı*, *Ermeni ebe*) bu grupta yer verilmiştir (İnan, 1957: 293).

Bilgegil, ad öbeklerini *belirtili*, *belirtisiz* ve *zincirleme isim tamlaması* olarak üç grupta inceler ve takısız ad öbeğine yer vermez. Yine aynı kitapta *Restoran Bekir*, *Konya Han* gibi eksiz söz öbeklerinin azınlıkların taklidi ve reklam etkisiyle oluşturulduğunu, bunların esasında *Bekir'in Restoranı*, *Konya Hanı* gibi belirtili ve belirtisiz isim tamlamalarından değiştirildiğini söylemektedir (1984: 127).

Banguoğlu ad öbeğini, *adtakımı* başlığıyla ele almıştır ve *adtakımı belirli adtakımı* ile *belirsiz adtakımı* olarak iki gruba ayırmıştır. Takısız ad öbeğinin varlığını kabul etmemektedir (2011: 345).

² Gökdayı, *Türkçe Sözlük ve Cevizci*'nin verdiği nitelik tanımlarına göre *demir* sözcüğünün türünü sıfat olarak belirlemiştir. "Türkçe Sözlük'e göre nitelik "bir şeye ait olan, onu benzerlerinden ayıran her şey" olarak tanımlanmaktadır. Daha ayrıntılı başka bir tanımda ise "(1) bir nesnenin algılanabilir, gözlemlenebilir özelliği, bir şeyin sahip olduğu ve o şeyi tanımlanabilir, bilenebilir ve başka varlık türlerinden ayırt edilebilir kılan özellik, (2) bir nesnenin, başka bir nesne olarak değil, fakat o nesne olarak başka nesnelere ayrılmasını sağlayan karakteristik" denmektedir (Cevizci 2000: 684). (Gökdayı 2007: 248).

ile ifade etse de yapısı gereği yardımcı unsur olan ad, bulunduğu yapı dolayısıyla sıfat değil, ad işlevinde olarak değerlendirilmektedir. Ama *demir pençe* örneğinde her iki adda da herhangi bir biçim birim olmadığından demir çok rahatlıkla varlıklar dünyasındaki varlık adı olarak değil, sıfat olarak değerlendirilebilmiştir. *Demir*, artık bir maddeye değil, maddenin fiziksel bir özelliğine “nesnenin özelliğine bütünüyle ondan oluğuğuna” göndergede bulunmaktadır. Benzetme ile oluğuşan anlam, Johanson’un (2004) sınıflandırması göz önünde bulundurulduğunda üçüncül bir anlamsal işlev değildir. Korkmaz’ın da (2003) bunları sıfat olarak algılamasının temelinde varlığın özelliğinden bahsediliyor olması bulunmaktadır. Aynı şekilde Gökdayı (2010), *aslan yürek* örneğine benzetme yönü ile benzetme ilgeci (edat) düşürülmüş sıfat tamlaması demektir. Delice de “bir adın neden yapıldığı veya neye benzediğini belirten sözcüklerle kurulan *demir perde* ve *aslan asker* gibi örneklerin kesinlikle sıfat tamlaması sayılması gerektiğini, çünkü sözcüklerin ontolojik olarak sıfat değil ad olarak doğduklarını ve sonradan başka bir adın herhangi bir özelliğini belirtecek şekilde kullanıldığında sıfat olduğunu ifade etmektedir (2017: 138). Bu görüşler varlığın özelliğinin, varlığı belli bir sınıfa yani *varlık sınıfına* dâhil edebildiğini göz ardı etmektedir. Bu durumda *sınıflandırıcı adlar* ve *sıfatlar* arasında bir ayrıma gitmenin gereği ortadadır. Çünkü bu sözcüklerde varlıkların özelliklerine değil, varlıkların kendisine göndergede bulunmaktadır (Johanson, 2004). Bu nitelermelerde *baş ad* ve *niteleyicinin* özdeşleştii görülr. *Altın, demir* gibi madde adlarında da baş adın sahip olduğu veya ondan oluğuğu bilgisine göre Johanson’un (2004:8; 2006: 67) ifade ettiği üzere madde adı sıfat olmadan *sınırlandırıcı bir niteleyici* özelliği göstermektedir. Bu durumda yukarıda da ifade edildiği üzere bu sözcükler tam olarak sıfat gibi davranmamaktadır. Sıfatların tipik olarak varlığın *boyut renk, işitsel nitelikler, biçim, tat, dokunma*, daha az tipik olarak *zıtlıklar, kişisel beğeni, fiziksel, duygusal ölçüler, geçici durumlar (sıcak, soğuk, temiz, kirli), yaşama ilgili ifadeler (yaş, hayatta olma, sağlık, meşguliyet)* (Givon, 2001a:81-83) gibi özellikleri dışında kalan bu özdeşleşen sözcüklerdeki anlam bilimsel özellikler, varlığın kendi içindeki ayrııcı özelliklerini göstermemektedirler. 3. bölümde van Schaaiik’in (2002) görüşlerine dayanarak ifade ettiğimiz üzere bu sözcükler baş adların göndergede bulunduğu genel, sınıflama yapan adlardır. Van Schaaiik’in (2002) bu bakış açısının kökeninde işlevselcilik bulunmaktadır. Çünkü dil sosyal bir etkileşimdir ve iletişim hedefinin gerçekleşmesi için iki katılımcı gerekir. Katılımcılar dil bilimsel ifadelerle dil bilgisel kurullarla ulaşır. Aynı zamanda dil bilimsel ifadeleri yöneten gerçek kurullar bulunmaktadır bunlara da pragmatik kurullar denilmektedir. Pragmatik kurullar, anlam bilimi ve söz dizimi de içermektedir (van Schaaiik, 2002: 58-59). İşte bu sözcükleri varlığın sınıfına dahil eden bakış açısı, pragmatik (kullanım) kurullarla dil bilimsel ifadeyi işlevsel düzeye taşıyıp dil bilgisel kurulların düzeyinden bir üst düzeye çıkarmıştır ve sonuçta varlığın niteliği ve niteliğe dayalı ad sınıfı türleri birbirinden ayrılabilmiştir.

Eksiz ad öbeği olarak sayılan bir diğer tür, sokak, restoran v.s adlarıdır. Korkmaz (2003) *Sümer Sokak, Zirve Restoran* gibi örneklerin *belirtisiz isim*

tamlaması olduklarını ve *dönüşümle* bu yapıda göründüklerini dile getirmektedir. Bu örnekler, bu sebeple veya toplumun sosyo-kültürel özelliklerin değişmesine göre şekillenmiş örnekler olarak görülebilir. Bu örneklerdeki *Zirve, Sümer* sözcüklerinin sıfat olması söz konusu değildir. Korkmaz da bunu vurgulamıştır. Sıfatlarda *kırmızı kalem, kalem kırmızıdır* şeklinde bildirilebiliyorken “Zirve Sokak”, “Sokak, Zirvedir”e eşit değildir. Burada tümlene ilişkisinin olduğu açıktır. Bilgegil de (1984) *Konya Han, Konya Hanı* gibi yapıların *belirtisiz isim tamlamasından dönüştüğünü* ileri sürmektedir. Bu dönüşümü bir test olarak kullandığımızda, yapı olarak aynı olan bazı ifadelerin varsayılan dönüşüm öncesi yapının anlamı ve göndergesi ile aynı olmadığı görülür. Böyle bir ekleme yapıldığında yapıların göndergeleri değişmektedir (karşılaştırma için *kadın doktor* ve *kadın doktoru; Akgül Sokak* ve *Akgül Sokağı*). Bu grup içerisinde sayılan öbek yapıları eksiz olmalarından dolayı *tek bir yapıda* karşımıza çıksa da bu yapıyı oluşturan dil bilgisel ilişki, hem anlam, hem söz dizimi hem de kullanım etkisinde meydana gelen bir alanda oluşmaktadır. Karşılaştırma yapılabilmesi için verdiğimiz örneklerden *kadın doktor* ve *kadın doktoru* yapılarının ilkinin *sözlüksel yapışıklık*, ikincisinin *biçim bilgisel yapışıklık* ile “ad kökenli bir ifade” olduklarını görüyoruz. Bunlara yapıları dolayısıyla “birleşik” diyoruz. Aynı zamanda *Akgül Sokağı* ve *Akgül Sokak* örneklerinin de yapıcı birleşik olduklarını görebiliyoruz. Burada anlatmak istediğimiz her yapı dönüşümünde yani yapı değişince *Akgül Sokak* ve *Akgül Sokağı* örneklerinde olduğu gibi göndergelerin eşit kalmamasıdır. Zülfikar (1995) ise konuyu farklı bir yönden ele almış ve bu yapıların içyapılarında sıfat olduklarını öne sürmüştür. Buna göre *taş köprü, taştan yapılmış köprü* olarak açıklanabilir. Fakat burada iki farklı yapı ve tek bir anlam bulunmaktadır. Dolayısıyla yapılar farklı olunca birleşen unsurların kendilerinin türü ve aralarındaki ilişkiler de değişmektedir. Bu yüzden sözcüklerin hangi söz dizimi düzeninde olduğu önemlidir.

Adın önündeki konumun *bir diğer niteleyici olan ad* olabileceğini söyleyenler ise öbeğe *ad öbeği/isim tamlaması* demiş ve yardımcı unsurunun da *ad* sözcük türünde olduğunu ileri sürmüştür³ (Gencan, 2007: Eker, 2006: 424; Gabain, 2003:

³ Gencan, *Üçüncü Türü Ad Takımı (Takısız tümlene)* başlığıyla ele aldığı takısız ad öbeği için iki sözcüğün de *takı* almadığını söyler. Ona göre, tümlenici, asıl adın neden yapıldığını (*mermer saray, kerpiç duvar, ipek entari*) ve neye benzediğini (*aslan asker, tunç bilek, tilki çocuk*) gösterir (1979:162-163).

Eker, *Çağdaş Türk Dili'nde, III. tip ad tamlamaları* başlığında konuyu değerlendirmektedir. Eker, *eksiz ad tamlaması/unvansız tamlama* olarak adlandırdığı takısız ad öbeğinin, sıfat tamlamalarından ayrılması gerektiğini çünkü *soğuk/sıcak, güzel/çirkin, ak/kara* gibi sözcüklerin olumsuz biçimlerinin olduğunu eksiz tamlamada, tamlayanı oluşturan sözcüğün olumsuzunun yapılamadığını ve bu tamlamanın ayrı bir grup sıfat tamlaması olarak sayılması gerektiğini ileri sürmektedir (2006: 424).

A. von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'inde, *vasıflık ve isim* konu başlığında, eksiz adların, sıfatların ve adılların, soru sözcüklerinin sık sık vasıflık olduklarını söyler ve şu örnekleri verir: *türk bodun* ‘Türk milleti; üç oğrı’ ‘üç harami’. Görüleceği üzere Gabain de bu tür yapıların yardımcı unsura vasıflık özellik getirdiklerini kabul etmektedir (2003: 113).

113; Atabay vd.,1983: 55). Niteleyici konumunda adın da olabileceğini söyleyenler ya doğrudan *ad* tespitini yapmış ya da ad ve sıfat türünü *yerine koyma testi/söz dizimsel dağılım* ile belirlemiştir. Yapılan çalışmalar arasında söz dizimsel dağılımı vurgulayan ve sıfat türünden adı, dağılımı açısından ayıran Eker (2006) ve Gabain'dir (2003). Sözcük türünün *ad* olduğu konusunda anlaşmaya varanlar bu türü *eksiz tamlama* olarak adlandırmaya devam etmiştir. Gabain, ayrıca sayıların adla birleşmesinden oluşan öbekleri (üç öğri) de eksiz tamlama örnekleri içinde vermektedir. Gökdayı ise *iki yüz, üç bin* gibi sayı adlarının birleşmesi ile oluşan bu kuruluşlara sıfat tamlaması olarak bakarken *sayı+ad* kuruluşlarında ne niteleme ne sahiplik ilişkisi bulunmadığından öbeğin türünün de belirlenmesinin güç olduğunu ifade etmektedir (207: 251). Gökdayı'nın da ifade ettiği üzere sayıların nitelik özelliği ve kavramsal bir içeriği bulunmamaktadır. Bu yapıların *eksiz ad öbeği* olması için başın önündeki ad ya da sıfatın niteleme özelliğinin olması, ayrıca eşleme olabilmesi için de göndergelerinin anlam bilimsel olarak özdeşleşmesi gerekmektedir. Yani başın yardımcı unsuru olan ad ya da sıfatın *betimleyici bir içeriğinin* olması gerekir. Bir *niceleyici* olarak sayıların böyle bir özelliği görülmemektedir.

Bu bölüm içerisinde yazımızda önerdiğimiz eşleme/eşleme öbeğine benzer olan görüş Deny'nin *açıklama (beyanlı atıf) öbekleri adlandırması* ve kavramıdır. Deny, yanaşık ve kaynaşık iki ad veya daha fazla addan oluşan öbekleri bu şekilde adlandırmaktadır (Deny 2012: 700). Öbekteki adların *yanaşık* olması onların söz dizimsel ilişkisinin hiyerarşik olduğunu ve *kaynaşık* olması da eş göndergeliliğini ve özdeşliğini göstermektedir. Bu adlandırmada geçen "açıklama" ise bu yapılarıdaki unsurların sıfatın nitelemesinden farklı bir şekilde eksiltilebilirliğini ifade etmektedir. Yani Deny'e göre, *Yazar Konstantin'e* yapısında bunlardan biri dizimden çıkarılınca sözdizimsel düzen bozulmaz ve gerektiğinde *yazara, Konstantin'e* şeklinde her iki unsura da durum biçim birimini getirilebilir.

Sonuç olarak anlaşılan o ki çalışmalarda "eksiz birleşmeler" öbek⁴ olarak kabul edilmiş ve sadece öbeğin bileşenlerinin sözcük türünü belirleme konusunda farklı görüşlerin olduğu gözlemlenmiştir. Yazımızın konusu olan eşlemelerde,

Doğan Aksan'ın yayıma hazırladığı, Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel'in ortak çalışması olan *Sözcük Türleri I*'de takısız tamlama kabul edilir ve takısız tamlama için tamlayan, tamlananın neyden yapıldığını ve neye benzediğini gösterir, yer adları ve akrabalık adları kurar, denilmektedir (1983: 55).

Tokyürek ve Pekacar ortak çalışmalarında Eski Türkçede *türük kagan, çıntan ıgaç, er at, yençaü ügüz* gibi tamlamaların ad₀ + ad₀ kuruluşuyla oluşturulan isim tamlamaları olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada konuyla ilgili olarak Eski Türkçeden itibaren günümüze kadar pek çok örnek sunulmuş ve sonuç itibarıyla takısız/eksiz isim tamlaması kabul edilmiştir (2014: 9-38).

⁴Tamlama ve birleşik söz öbekleri konusunun alt kümeleridir. Yazıda öbek (phrase), birleşimin (compound) ziddi anlamında kullanılmıştır ve "tamlama" yerine tercih edilmiştir.

yukarıda saydığımız bütün “eksiz birleşmeler” değil, arasında *yüklemleme ilişkisi* olan *özdeş* adların oluşturduğu yapı bağımlılıkları konu edilmiştir.

3. Dil Bilimcilerin Eksiz Ad Öbeği Görüşü: Birleşik-Öbek, Sıfat-Ad Türü Karşıtlığı ve Özdeşleşme

Yukarıda bahsettiğimiz dil bilgisi kitaplarında araştırmacılar, sözcüğün türü konusunda ayrılmaları dolayısıyla öbeğin adlandırılması konusunda da (sıfat tamlaması, ad tamlaması) ayrıldılar. Dil bilimi literatüründe ise bu tartışma, öbekteki sözcüğün türü ya da dağılımı ve yapıların *öbek* (phrase) ve *birleşik* (compound) olması hakkındadır.

Eksiz ad öbeği olarak varsayılan bu yapıların birleşik mi öbek mi olduğu konusu, çeşitli kriterler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Birleşik ve öbekleri ayırt etmek için genel olarak literatürde *vurgu* (Giegerich, 2009: 189), *yapı*, *anlam bütünlüğü*, *sözlüğün malzemesi olma*, *tümlene* gibi kriterler yer alır (van Schaaijk 2002: 56). Dede bu yapıları, niteleme ilişkisinde olmaları ve adlar arasında anlık ilişkilere işaret etmelerinden dolayı *birleşik* olarak saymakta ve bu kuruluşları *niteleyici birleşik* (attributive compound) olarak adlandırmaktadır (1978:9). Dede, ayrıca bu tipteki *Ad+Ad* birleşimini, *Sıfat+Ad* öbeklerine benzetmektedir. Bu yapıların anlam bilimsel bağımlılıklarını tek bozanın Türkçede “bir” belgisizlik artikeli olduğunu belirtir. Sadece *Ad+Ad* yapısında, artikelin unsurların arasına girebileceğini, *gösterici* (specifier) yerine ancak bir sayı olarak belirtme işlevindeyse geçebileceğini iddia etmektedir (*bir taş duvar* krş. *taş bir duvar*). Dede’nin tezinde sayılan bir diğer fark da sıfatın derecelendirilmesi konusudur. Niteleyicili olanların dağılımında derecelendirme sözcükleri bulunmaz (**Çok taş duvar* krş. *çok güzel kız*; **çok kızartma* et). Niteleme ilişkisi olan yapıları adıl ve eylemcil niteleyici birleşikler olarak ikiye ayıran Dede, eylemcil birleşikler için {-ma} biçim birimi ile türetilen sözcüklerden oluşan yapılara yer vermektedir (*yapma bebek*, *takma diş*) (1978: 10-14). Dede ayrıca “bir” belirsizlik artikeli⁵ olarak saydığı sözcüğün *Ad+Ad* yapısında unsurların arasına girmesini, anlam bilimsel bağımlılığı yani birleşik yapıda olmasını engellemediğini de bu şekilde göstermek istemiştir. Karahan’a göre ise “bir” parçacığının araya girmesi bu bağımlılığı ve *geçici ad olma* kriterini bozmaktadır. Bu gibi durumlarda “bir” parçacığının iki ad arasına girmesini kavramlaşmadan bir kaçış ve niteliğe odaklanma şeklinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir (2018: 1019). Yani geçici anlık oluşturulan birleşiklerde *biçim bilgisel yapışıklık* (morphological

⁵ Leyla Karahan (2018) “bir” parçacığı olarak adlandırmaktadır.

integrity) ya da *anlam bilimsel bir bağımlılık* ya da *sözlüksel yapışıklık*⁶ olması gerekir ve birleşikliğin ön koşulu da araya herhangi bir unsur girmeden geçici olarak o şeye veya olaya ad olmaktır. Karahan (2018) niteleyici adın geçici ad olma kriterini bozduğunu düşünerek sözcüğün türünü sıfat olarak kurgulamaktadır. Oysaki niteleyici denilen “modifier” hem ad türünün hem de sıfat türünün söz dizimsel konumu olabilmektedir. Nitekim Johanson da bu yapıların niteleyici (modifier) adlarla oluşturulan bir tür birleşik olduğunu düşünmektedir (2006: 67).

Burada *birleşik* ve *öbek* olma kriterleri için belki de en çok üzerinde durmamız gereken konulardan biri de *araya giren unsurun* özellikleridir. Çünkü tipolojik olarak bazı dillerde kök birleşiklerin bile arasına bir unsur girebilmektedir. Sözlüksel yapışıklık kurallarına göre sayı, şahıs, cins işaretleme, durum atama, bu sınırlılığı bozan söz dizimsel yönlendirmelerdir (Booji, 2009b: 13-14). Örneğin, yukarıda verilen “bir” parçacığı örneği Türkiye Türkçesinde söz dizimsel olarak belirliliği (belirlilik ve belirsizlik) işaretleyen sözlüksel bir parçadır. *Taş bir masa beğendi* ya da *taş masayı beğendi* cümlelerinde belirlilik/belirsizlik işareti, belirtme durum biçim birimi ve “bir” parçacığı ile diğer masa türlerinin içinden seçilenin *taş olan masa* ya da *herhangi bir taş masa* olduğunu gösterebilmektedir. Yani herhangi bir durum atama ve özellik yansımaları (uyum-sayı, şahıs, cins) bulunmamaktadır. Dışarıdan söz dizimsel bir yönlendirme söz konusu değildir. Türkiye Türkçesinden yukarıda verdiğimiz örneklerde belirlilik, görüldüğü üzere içsel bir özellik değildir. Sözcük belirtilmek (belirsizlik) istendiğinde söz dizimsel bir başın önüne “bir” parçacığı getirilebilmektedir. Bu durumda yapısal olarak iki sözcükten oluşan bu adların birleşik olma kriterine araya giren unsur engel olmamaktadır. Bu durumda Dede'nin (1978) bu yapıların birleşik olduğu ve araya giren “bir” parçacığının birleşikliği etkilemediği konusundaki görüşü doğrulanmaktadır.

Bu sözdizimsel kuruluşları Giegerich ise *birleşik* değil *öbek* (phrase) olarak görmektedir. Bu yapıları *atıf nitelemesi* (ascriptive attribution) yani adla adın birleşmesi olarak bakmaktadır (2009: 186-187). Giegerich, birleşiklerin *vurgu, dizim-sözlük* fakına dayalı olarak ve *anlam kapalılığına* göre öbekten ayrılacaklarını düşünmektedir. Görünüşe göre Giegerich, anlam kapalılığı

⁶ Sözlüksel yapışıklık (lexical integrity), Kuruluş Dil Bilgisi'nin (Construction Grammar) ilkelerinden biridir. Buna göre dilleri *sözcük* (word) ve *öbek* (phrase) ayrımı yapmaktadır ve bu evrensel bir özelliktir. Birleşik sözcük (complex word) ve öbek (phrase) arasındaki fark sözcüğün öbekten daha yüksek derecede *yapışıklık* gösterdiğinde ortaya çıkar. Birleşik söz dizimsel olarak yönetilmesinde sınır (no syntactic manipulation constraint) bulunmaktadır. Bu özellik sözcük ve öbek arasındaki değişmez bir özelliktir Sözlüksel yapışıklık ilkesi her dil için aynı sonuçları gösterip doğrulanmadığı için evrensel bir ilke olamadığı konusunda eleştiriler bulunmaktadır. Örneğin; Booji, Arrente dilinde birleşik sözcüklerin içsel bir ayrışma (initial separation) yaşadığını ve kök sözcükte “öksürmek” eylemi söylenirken araya bir sözcük girebildiğini söyleyerek bu durumu örneklendirmektedir: *ateke (öksürmek₁, Kadın O) akwele (sözde) tn+eme (öksürmek-Şimdiki Zaman) “o, sözde öksürüyor”*. (Booji, 2009b: 13-14).

olan sözcüğün birleşik olabileceğini düşünmekte (sözcük ve birleşik, sözlüksel bir birim olarak algılanarak) ve bunu da *yapışıklık* ve *sözdizimsel olarak yönetilmesinde sınır* ile açıklamaktadır. Buradaki yapışıklık, çizgisel bir yapışıklığın yanı sıra bağlı bir yapışıklık (cohesive) olarak da değerlendirilmektedir. Booji ise pek çok dilde bazı tipteki öbeklerin sözcük gibi aynı işlevde kullanıldığını ve bu öbeklerin işlevinin nesnelere sınıfına göndergede bulunduğunu dile getirmekte ve bu öbekleri *birleşige*⁷ *benzer öbekler* (compound-like phrase) olarak adlandırmaktadır (2009: 215). Rice ise bu yapılarıdaki sözcükler arasında bir *alt sınıflama ilişkisi* ve de bir *birleştirme ilişkisi* öngörmüştür. Ona göre Ad1, Ad2'den yapılmışsa bunlar *birleştirilmiş*⁸ *birleşikler* (composed of compounds) olarak adlandırılır ve iki ad arasında alt kategorileme ilişkisi görülüyorsa da *Ad+Ad birleşikleri* (N+N compounds) olarak adlandırılır (2009: 552). Burada biçim bilgisel olarak öbekler, yapılarına ve birleşme türlerine göre ikiye ayrılmıştır.

Sonuç olarak biçim bilgisel olarak ve söz dizimsel olarak birbirine yapışık olan, geçici adlandırmalar yapan söz dizimsel kuruluşlar *birleşik* yapısındadır. Öbeklerde ise kuruluşun unsurlarının arasında durum atama, özellik yansımaları gibi bir başın yönlendirmesi ile oluşan ilişkiler kurulur. Bu yüzden öbeklerde *yapıların kapalılığı* (structure opacity) söz konusu değildir. Bu temelde hareket ettiğimizde *Ad+Ad* yapısındaki biçim bilgisel olarak birbirine yapışık olan (bahçe kapı-sı) kuruluşlar dışındaki söz dizimsel kuruluşların da yapısı gereği birer birleşik sayıldıklarını ve bunların birer sözlüksel yapı/birim ya da sözcük olmadığını söylememiz gerekmektedir. Birleşik, yapışıklık (cohesiveness) anlamında *öbek* ve *sözcük* arasında yer almaktadır ve bu yapılarda sınırlar daha çok eşleme ilişkisi ile belirlenebilmektedir. Eşleme ilişkisi ile hem göndergesel açıdan hem sözcük türü açısından hem de her bir sözcüğün yapısı açısından eşlenme görülmektedir. Örneğin, biçim bilgisel olarak yapışık olan birleşiklerde iki farklı göndergesi olan sözcük, birleşik sonucunda nesnelere dünyasından başka bir varlığa göndergede bulunur. Eşleme ilişkisi ile kurulanlarda ise adlardan birinin göndergesi birleşğin de göndergesi ile eşleşmektedir. Eşleme konusu bir sonraki bölümde daha ayrıntılı işlenecektir.

Dil biliminde, birleşik-öbek karşıtlığı dışında, bir de ad-sıfat türlerinin arasındaki farkın nasıl ortaya koyulduğuna da bakmak gerekir. Bu sözcük türlerini ayırt edebilmek için özdeşleştirme, dağılım ve anlam bilimsel özellikler bu sınırların çizilebilmesi konusunda yardımcı olmuştur. Eksiz birleşmelerden varlığın hangi maddeden ve neyden oluştuğunu gösteren yapılar, van Schaaiik (2002) ve Lieber (2009) tarafından anlam bilimsel işlevleri açısından değerlendirilmekte ve bu anlam bilimsel ilişkiye *özdeşlik* denilmektedir. van

⁷ Birleşik (compound), iki ya da daha çok bağımsız birimden oluşan anlam bakımından baş işlevini göre sözcüğün alt sınıfını belirten yapı (İmer, vd., 2013).

⁸ Birleşim (combination), bir birimin dizimsel boyutta başka birimlerle kurduğu bağıntı (İmer, vd., 2013).

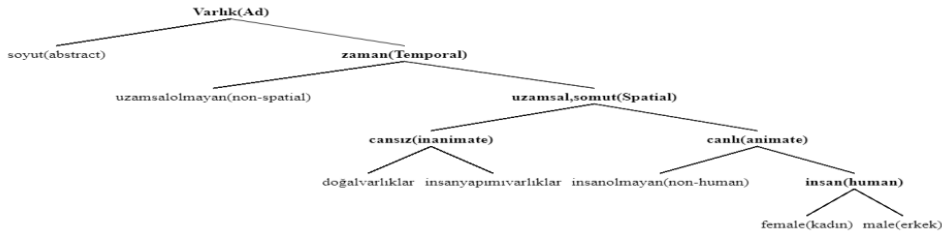
Schaaik, bu yapıların anlam bilimsel ilişkilerini *özdeşlik nitelemesi* (property attribution ya da identity attribution) olarak tanımlamaktadır (2002: 24; 2009: 362-363). van Schaaik (2002) yapıları da *sıfır biçim birimli birleşik* (zero compound), *niteleyici birleşik* (attributive compound) ya da *ad-baş niteleme ilişkisiyle oluşan birleşik* (substantive-head modification compound) olarak adlandırmaktadır. Bu yapı tipiyle varlığı meydana getiren şey, adı nitelemektedir (van Schaaik, 2002: 24). Bunların gerçek birleşiklerden yapıcı farklı olduklarına işaret eden van Schaaik, *hayvan herif, melek kadın, domuz öğretmen, çocuk katil, kadın doktor* gibi örnekler üzerinden açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre (a) *kadın doktoru* ve (b) *kadın doktor* örneklerinde (a)'da *doktor* başının alta sıralısı, *kadındır* ve *jinekolog* mesleğine göndergede bulunmaktadır. (b)'de ise *doktor* ve *kadın* arasında özdeşlik ilişkisi bulunmaktadır ve baş adın temel anlamı, başka bir adla genişletildiğinde değişmemektedir. Bu gibi örneklerde bu iki ad, *özdeşlik ilişkisi* kurarak eşlenmiştir (apposition). van Schaaik, *melek kadın, domuz öğretmen* gibi örneklerde *melek* ve *domuz* sözcüklerinin benzetme ile “sıfat” olduğu konusuna şüphe ile yaklaşır. Ona göre *modification*⁹ ilişkisi olan bu örneklerde *melek, domuz* vd. sözcükler *kadın* ve *öğretmeni* genel bir ifade vererek nitelerler (attribution). Bu belirsizlik (indefinite) ise bu sözcükleri daha çok sınıflandırıcı adlar kategorisine sokmaktadır (2002: 51-52-53). Bu yüzden van Schaaik, bu sözcüklerin daha çok *varlığı sınıflandıran ad* olduklarını ve ad olarak “attributive” özellik taşıyarak niteleme (modification) ilişkisi kurduklarını ileri sürmektedir.

Van Schaaik, kavram çerçevesini çizdiği ve adlandırmasını yaptığı, niteleyici (modifier) yerindeki sözcüğün türünün belirlenmesi için Braun ve Haig'in (2009: 90-91) çalışmasına dayanarak iki yöntemden bahsetmektedir. İlki biçim bilgisel dağılımdır. Buna göre Türkçe için *geniş belirsiz bir orta bölüm* olarak saydığı bir grup, ad mı sıfat mı olduğu belli olmayan sözcüklerin {+II} ve {+sIz} biçim birimleri aldığı türleri belirlenebilmektedir. İkinci yöntem, *Ad+Ad* yapısındaki yardımcı unsur olan adın, kategorik olarak belirlenmesinde *dönüştürme kuralının* (conversion rule) uygulanmasıdır. Buna göre sözlükten alınan ad, sıfata dönüştürülebilirken sözlükten alınan sıfat da ada dönüştürülebilir. Fakat van Schaaik, *sıfattan ada dönüşümün* daha fazla ve yaygın olduğunu ifade etmektedir (2002: 55). Bu yapıları van Schaaik gibi *özdeşlik eşleyicileri* olarak kabul eden Johanson (2004) sözcüğün kategorik bilgisinin dönüşüm kuralına göre değiştiğine katılmamaktadır. Adın birincil kullanımdan *ikincil nitelik* (secondary attributive) kullanımına geçmesi, addan sıfata geçmek anlamına gelmemektedir. Burada varlıkların özelliklerine değil,

⁹“Modification” ilişkisi hem adların hem sıfatların baş ad ile münasebeti ile ortaya çıkmaktadır ve tümleme ilişkisinin zıttıdır. Agop Dilaçar (1971: 93) bu terimi “anlama değişiklik vermek” olarak tanımlamakta, sıfat ve zarfın birer “modifier” olduğunu söylemektedir. İmer vd., (2013) nitelenen ad ya da ad öbeğinin niteliğini gösteren sıfat ya da adları anlatan terim olarak tanımlamaktadır. Crystal'a göre dil bilgisel bir birimin diğer birim ile yapısal bağımlılığını gösteren bir söz dizimi terimidir (2008: 309).

varlıkların kendisine göndergede bulunmaktadır (Johanson, 2006: 67; 2004: 8). Bunlar varlığın adları olmaya devam ederler. Niteleyici ve baş arasında eşit bir ilişki oluştururlar. “Başın göndergesi, niteleyici tarafından belirtilen varlığa ya sahiptir ya da o varlıktan oluşur. Bunlar nitelenen varlığın, tanımladıkları varlığın tipik bazı özelliklerine sahip olduğunu ifade etmezler, ancak gerçekte nitelenen varlığın ondan oluştuğunu ifade ederler.” (2004: 12-13). Ad niteleyiciler, baş adlarının gönderge alanını özgülleştirirler, sınırlandırır ve böylelikle kendi kendilerine bir varlığın işareti olarak göndergede bulunurlar. Eşit göndergesel bir ifade için böyle bir nitelemeye gereksinim duyarlar (Givon 2001b: 1-10). Johanson’un varlığın adları olan sözcüklerin ad türünde olduğunu Givon’un (2001a) varlığı sınıflandırma biçimi desteklemektedir.

Aşağıda gördüğümüz bu ağaçta, varlık (ad), *soyut* ve *zaman* olarak ilk başta ikiye ayrılmaktadır. Soyut olanın ne yer ne zaman ile ilişkisi bulunmamaktadır. Varlıkların bir *uzamda* olabilmesi için zamanın olması şart koşulmuştur. Zaman, yerden daha geniş görülmüştür. Givon, ayrıca cinsiyete, *kişilerin sosyo-kültürel özelliklerinin*, *yaş*, *meslek*, *sosyal durum*, *dini durum*, *akrabalık* gibi özelliklerin de dâhil edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (2001a: 49). Bu ağaca göre cinsiyet ifade eden bir sözcük, *kadın* ya da *erkek* bir ad ile birleştiğinde niteleyici yerinde olmasından dolayı sıfat olmamaktadır. Sıfattan ada dönüşmemektedir. Aynı şekilde *altın*, *tahta*, *gümüş* sözcükleri insan yapımı varlıklar içerisindedir. *Müslüman/Hristiyan adam*, *çoban Ali*, gibi örneklerde *Müslüman/Hristiyan* derecelendirilebilen soyut bir nitelik olarak değerlendirilebilir. Fakat dinî durum Müslüman ise bu derecelendirilememektedir. *Çoban* meslek adına derecelendirme testini uyguladığımızda **en çoban Ali* örneğinin kabul edilebilir olmadığı ortadadır. Sonuç olarak bunlar adların açıklayıcılarıdır ve *varlığın sınıflandırıldığını* gösterirler.

Ad sözcük türünü bu şekilde belirlerken niteleyicinin sıfat olduğunu anlam bilimsel olarak da ayırt edebilmemiz gerekmektedir. Sıfatların anlam bilimsel karakteri, bir sıfatı zaman zaman addan ayırmamıza yarayabilir. Givon’a göre sıfatlar, *boyut sıfatları*, *renk*, *işitsel nitelikler*, *biçim*, *tat*, *dokunma* gibi prototipik karakter göstermelerinin yanı sıra daha az tipik olan anlam özellikleri de gösterebilirler. Örneğin, *zıtlıklar*, *kişisel beğeni ifade eden sıfatlar*, *fiziksel*, *duygusal ölçüler*, *geçici durumlar* (*sıcak*, *soğuk*, *temiz*, *kirli*), *yaşamla ilgili ifadeler* (*yaş*, *hayatta olma*, *sağlık*, *meşguliyet*) yer alırlar (2001a:81-83). Rijkhoof, konuşanın az ve ya çok varlığın içsel özelliğini özgülleştirmek için

kullandığı bir tür olarak saydığı, nitelik gösteren niteleyicilerin (qualifying modifier), anlam bilimsel olarak *boyut, yaş, değer, renk, fiziksel özellik, kişisel özellikler ya da hız* gibi özelliklerin ifade aracı olduklarını ileri sürmektedir (2014: 17). Rijkhoof, sıfat ve adın bulunduğu, ad önündeki yer için anlam bilimsel özellikleri sıralamış onları sınıflandırıcı kategorisinde saymış, fakat hangi türde sözcükler olacaklarını verilen bu sözcüklerin ad mı, sıfat mı olduğunu belirtmemiştir. Bu sözcüklerin tümünü birer sınıflayıcı sözcük olarak değerlendirmiştir. Johanson'a göre sıfatlar, tipik olarak ilişkili olan *çekirdek anlam, boyut (büyük, küçük, uzun, yüksek, geniş, derin vb.), yaş (yeni, genç, yaşlı vb.), değer (iyi, kötü vb.) ve renk (siyah, beyaz, kırmızı vb.)* ifadelerini kapsar (2004: 7). Sıfat türüne oldukça sıkı bağlı olan ikincil anlamsal türler, *fiziksel özellik ve hız* ifadeleridir (Johanson, 2004: 7). Halliday ise deneyimleyerek öğrenilen nesnelere *nitemlerini* (epithet)¹⁰ (uzun, hızlı, mavi) ve *konusanın öznel eğiliminin* olduğu ifadeleri birbirinden ayırmaktadır. İlkinde işlev, deneyimseldir ve potansiyel olarak belirlilik vardır, ikincisinde ise özellik, ad öbeğindeki anlama iletişim elementi olarak göndergede bulunur ve bu ortamda potansiyel bir belirlilikten bahsetmek güçtür (1985: 163-164).

Görüldüğü üzere sıfatın anlam bilimsel özellikleri dört araştırmacıda da hemen hemen ortaktır, fakat *ikincil anlamsal türler* veya *daha az tipik olan anlam bilimsel özellikler* konusunda Johanson (2004) ve Givon'un (2001a) fikirleri farklı, Givon ve Halliday'ın fikirleri benzerdir. Her ikisi de değerlendirme ya da öznelliği ifade eden sıfatları birbirinden ayırmaktadır. Fakat bu fark, varlık adları ve sıfatı birbirinden ayırmamız konusunda bize bir engel teşkil etmemektedir. Bu ikincil anlamsal türler *yaş* özelliği hariç van Schaaij'in (2002) Türkçe için "geniş belirsiz bir orta bölüm (genç, zengin, kadın, erkek, polis)" olarak saydığı gruptaki sözcükler ile aynı değildir. van Schaaij'in Braun ve Haig'den (2000: 90-91) alıntılı olduğu bu orta bölüm, Givon (2001a) tarafından varlık adı içerisinde değerlendirilmektedir (2002: 54). *Yaş* anlambilimsel özellik olarak Givon'un (2001a) varlık tanımında, Rijkhof'un da (2014) tipik olarak sıfatlar için sayılan özelliklerinin içinde ve de van Schaaij'in "geniş temelde belirsiz bir orta bölüm" olarak saydığı grubun içinde yer almaktadır.

¹⁰ Niteliğin alt kümesi olan sözcüklerdir (Halliday, 2014:374). Epitet, TDK'nın sözlüğünde bir biyoloji terimi olarak geçer ve tanımı şöyledir: Herhangi bir türün isminde, cins isminden sonra yazılan, türün adını belirleyen sıfat ya da isim. Pinus (cins ismi) nigra (epitet). Nişanyan sözlüğünde "lakap, biyolojik taksonomide tür belirten ad olarak tanımlanır.(2018:231) Başka bir tanıma göre "Epitet, niteliği isimle bağlantılı olan olayı, minicik bir biçim içinde anlatır. Epitet küçük bir kapsüle sıkıştırılmış epizottur." (Başgöz 1998, Nagy 1976'dan). *Dictionary of Language and Linguistics*'e göre retoriğin bir terimidir ve niteleyen niteleyiciler (attributive modifier) ve eşlemeler için bu terim kullanılır. Ayrıca terim anlam bilimsel eş dizimlilikler ya da özel karakteristik özellikler için kullanılan bir terimdir. Bu tanım için verilen örnekler ise şöyledir: *William the conqueror* "Fatih William", *Richard the Lionheart* "Aslan yürekli Richard" (1996).

Yaş ile ilgili sözcükleri (*yeni, eski, yaşlı genç*) geçici durumlar ile ilgili sözcüklerle (*sıcak, soğuk, kirli*) ve *akrabalık meslek, sosyal durum, dini durum* ile ilgili sözcüklerle karşılaştırdığımızda “sınıflama” yönü güçlü olanın akrabalık, meslek v.s sözcükleri mi diğerleri mi olduklarını aslında anlayamıyoruz. Halliday da varlığın alt sınıflarını ifade eden *sınıflayıcı* sözcüklerle niteliğin alt kümesi olan nitem (epithet) sözcüklerin arasındaki sınırın belirlenmesi işinin çok güç olduğunu söylemektedir. Bunun için de *Fast train* örneğini “hızlı (giden) tren” (*fast, nitem*) olarak mı yoksa “trenin süratli olması bakımından” (*fast, sınıflayıcı*) mı sınıflandırıyoruz sorusunun cevabının zor olduğuna değinmekte ve sözcüklerin bu özelliklerinden dolayı da *birleşik* ve *öbek* olarak algılanmalarında da benzer bir problemin ortaya çıktığına değinmektedir (2014: 377-378). Çünkü anlam bilimsel olarak adları tıpkı sıfatlar gibi ama sıfatlaşmamış *sınırlandırıcı nitelik* (restrictive attributive) taşıyan unsurlar olarak ancak bu şekilde tanımlayabiliriz.

Sonuç olarak “varlığın kendisi/sınıfı” ve “varlığın özelliği” arasındaki fark, söz dizimsel, biçim bilimsel dağılım ölçütleri ile ve söylem-anlambilimsel bir kavram olan özdeşleşme ile belirlenebilmektedir. Eksiz ad öbeği denilen bu yapılarda, seçimlik unsur sıfatlaşmadan başla dil bilimsel olarak eş göndermeli olabilmekte ve aynı kişiye, nesneye, olaya göndergede bulunabilmektedir. Bu yapılarda adların *eş-ilişkili/eş-bağımlı* (co-dependence) olduklarını gösteren bir işaret yoktur ve yapılar bağlaçsızdır (Bauer, 2017: 2-7). Literatürde bu *sınırlandırıcı ad* ve baş adın ilişkisine *eşleme ilişkisi* ve bu dil bilimsel ilişkiye de *eşleme* ya da *eşleme öbeği* adı verilmektedir.

4. Eşleme veya Eşleme Öbekleri (Apposition Phrase, Apposition, Şum Şihînîvî, Tıtm Şihînîvî)

Eşleme ya da eşleme öbekleri ile ilgili tanımlar, birleşik-öbek, ad-sıfat karşıtlığı ve dil bilimsel ilişkilerin türleri çerçevesinde çeşitlenmektedir. Eşlemenin söz dizimsel, anlam bilimsel ve kullanım özelliklerine göre belirlenen bir dil bilimsel ilişki sayılması, diğer dil bilimsel ilişkilerle (tümleme, niteleme, bağlama, bağlaçsız birleşim, belirtme¹¹) arasındaki farkın anlaşılmasını güçleştirmiş ve kavram çerçevesi çizilirken pek çok yön eksik kalmıştır (Meyer, 2007: 1, Rissanen vd., 1997:125).

Bazı çalışmalarda eşleme, dil bilgisinin farklı kollarının beslediği bir dil bilimsel ilişki olarak görülmemektedir. Bu yüzden adların baş adları özgülleştirdiği¹² ve sınırlandırdığı alanda, eşleme değil, *niteleme ilişkisinin* ortaya çıktığı düşünülür. Bu bakış açısında, adil ve adlar (name) dışındaki sözcüklerin

¹¹ Belirtme ilişkisi, bu kaynaklarda niteleme ilişkisi içerisinde düşünülmektedir. Yapısalcı bakışta *belirtme* ve *niteleme* düzeyleri farklı kabul edildikleri için “niteleme” çatısı altında değerlendirilmemektedirler.

¹² Kiplik olmayan ortamlarda bulunan ve tek olan, betimleyici içeriği olan öbekler özgül olabilmektedir (Emeksiz, 2003)

bir varlığın işareti olarak kendi kendisine göndergede bulunabilmesi için niteleme ilişkisinde olması gerektiği vurgulanmaktadır. Niteleme ilişkisi (modification) ile baş adda *içsel, genel, kalıcı özellikler* kodlanabilmektedir (Givon 2001b:1-8; Giegerich, 2009: 8). Bu düşünce, niteleyicinin sıfat sözcük türünde olduğu anlamına gelmemektedir.

Filizok'a göre eşleme, bir adın ya da ad öbeğinin başka bir adı niteleyecek şekilde, sıfat gibi kullanılmasıdır. Bir cins ada, özel ada ya da bir şahıs adına, sıfatlara bağlaçsız olarak bağlanan açıklayıcı, tamamlayıcı ifadelerdir. Filizok'un bu tanımı eşlemedeki bağlaçsız olma kriterini belirtmesi ve eşlenen unsurlardan ilkinin "sıfat gibi" olduğunu söylemesi, nitem veya niteleyici (açıklayıcı, tamamlayıcı söz) adların eşlenmesine işaret etmesi açısından önemlidir. Deny ve Karaağaç ise eşlemeyi *unvan öbeği* olarak tanımlamaktadır (2012: 700; 2013: 898). Bu tanımlar, *eşleme dil bilgisel ilişkisini* çok dar ele alarak sınırları tam çizemediği için yetersiz kalmaktadır. Başka bir tanıma göre eşleme, söz veya söz öbeklerine çekim edatları veya yardımcı eylemlerin yansıtılmasıdır (Ceritoğlu, 2012: 17). Bu tanım tümlene ilişkisinin tanımıdır ve eş dizimlilik yerine kullanılmıştır. Baskakov'a göre eşlenen yapı, sıralanmayla oluşmuş iki addan oluşmaktadır. Buna göre *isimli kelime grubu*, belirten adın sözlük anlamına bağlı olarak belirtilen unsurun *malzemesini, biçimini, durumunu* bildiren söz öbeğidir (2012: 34). Baskakov, belirtilen unsurun anlam bilimsel özelliklerinden bahsetmiş, fakat bu sözcüklerin dağılım özellikleri ile ilgili bir bilgiye yer vermemiştir. İmer vd. ise eşlemeyi, aynı dil bilgisi düzleminde yapısal işlevleri ve gönderimleri benzer ya da özdeş olan birimler şeklinde tanımlamıştır (2013: 124). Bu tanım yapacağımız eşleme tanımına yakın olmakla birlikte özdeşliğin türleri konusunda eksik kalmaktadır.

Eşleme ile ilgili diğer tanımlar, *özgüllük* (specificity), *bellirlilik* ve *belirsizlik* gibi anlam bilimsel kategoriler ve diğer dil bilgisel ilişkiler çerçevesinde yapılan tanımlardır. G.O. Curme, eşleme yapılarında, bir yan cümleme ilişkisi/alta sıralama ilişkisi olduğunu ileri sürmektedir. Onun için biçimsel kriter önemlidir. Ona göre bir adın, adı açıklaması ve karakterize etmesi için diğerinin *yanına yerleştirilmesi* gerekmektedir ve bu yüzden bu öbeklere bu konumları dolayısıyla eşleme denilmektedir. Hojespersen de bu şekilde bir tanım yapmaktadır; fakat G. O. Curme'nin aksine o, bu konumları bir çeşit *sıralama* (coordination) olarak görmektedir; çünkü eşlemenin olduğu parçalar arasında *bağlaçlılık* (cohesion)¹³ ilişkisi yoktur. Bir durak veya tonlama ile gösterilir (Dolores ve Penas, 1995: 83). Bu görüş, bağlamı tamamen dışarıda bırakmaktadır. Türkçe için düşündüğümüzde *benim arkaşım Ali* eşlemesinde, *benim arkaşım* bilgi birimi bağlaçlıktan gelen bir yapı olarak karşımıza çıkar. Çünkü arkadaşlık konuşucu olarak benim bilgim dahilindedir.

¹³ Bir söylem ya da metnin yüzey yapısında, dil öğelerinin birbiriyle bağıntılanması (İmer vd., 2013). Dil öğelerinin birbirleriyle bağıntılanması söz dizimsel ve anlam bilimsel ilişkililiğe dayalıdır (Crystal, 2008: 85).

Burton–Robert’e göre de eşleme, *sıralama* (coordination) ile ilişkilidir. Ona göre bu yapılar iki veya daha fazla kurucunun aynı düzeyde olması ile meydana gelir. Üretici Dil Bilgisi’nin bakış açısına göre de bu yapıları ilgi cümlelerinin kısaltılmış biçimleri olarak saymaktadır. Örneğin, *yazar olan Selim>yazar Selim* gibi. Burton–Robert’e göre eşlemelerin hepsinde eş göndergelilik ilişkisi bulunmamaktadır. Bu yüzden o, her eş göndermeli ilişkinin eşleme olamayacağı üzerinde durmuş ve dönüşlülük adılları ile adların arasındaki bağlanma ilişkisini buna örnek olarak seçmiştir. Bu yapıların birleşikliği konusunu Bloomfield’den gelen *iç merkezli* (endocentrik kuruluş) bakış açısına göre açıklamış ve bu yapıların baş (head) adının yapıda kaybolmadığını vurgulamıştır. Eşlemeleri, unsurları arasına gerektiğinde unsur girebilen bir öbek olarak tanımlamaktadır. Bu durum elbette dilin tipolojik özelliklerine göre değişebilecek bir şeydir. Son olarak Burton-Roberts, bu yapıların *niteleyici-ad ilişkisinde* olduğunu da belirtmiştir (1975:392-397-419).

Başka bir çalışmada, anlam bilimsel karakteristiğinin belirlenmesi için eşleyen ikinci parçanın birinci parçadaki başın neye ait olduğunu, hangi sınıftan olduğunu bilgisini verdiğinden ve bunların yanyana gelerek *benzer* ya da *aynı varlığa* göndergede bulduklarından bahsedilmektedir. Örnek olarak [*Genç kız, Trubina*], [*kadın, dul*], [*türmek, üç dişli*] gösterilir (Waltke vd., 1990: 230). Durum atanmış olan eşleme öbeklerinde ise belirtme-yönelme durumunun kazandırdığı *özgüllük* ve *belirlilik* gibi anlam bilimsel özelliklerin görülmediği ve bunların belirsiz iki parçanın birleşmesiyle oluştuğu ileri sürülmektedir (Waltke ve O’connor, 1990: 227). Belirlilik kategorisi dillerin tipolojik özelliklerine göre belirlenebilecek bir kategori olduğundan araştırmacının böyle bir yorumunun olması doğaldır. Türkçe gibi belirlilik kategorisini sadece biçim bilimsel olarak belirtmeyen dillerde belirliliği sağlayan söz dizimsel ve anlam bilimsel daha başka işaretler de bulunmaktadır.

Eşlemeleri, Meyer de anlam bilimsel sınıflarına ayırırken *özgüllük* dediğimiz söylem-anlambilimsel özelliğine göre bir sınıflandırmada bulunmuştur (2007:1-6) Belirlilik değil de özgüllüğün tercih edilmesinin sebebi, Emeksiz’in tezinde de belirttiği üzere, özgüllüğün *gerçeklik ortamında*, ad hem *belirli* hem de *belirsiz* iken ortaya çıkması ve belirli bir ad veya ad öbeğinden farklı olarak *betimleyici bir içeriğinin* olmasıdır (2003: 118, 130). Özgül olan ad ve ya ad öbeğinin göndergesi olacağı için en baştan, eşlenen yapıdaki unsurların göndergesel oldukları kabul edilmiş olmaktadır.

Quirk’e göre (1985) eşleme, ad öbekleri arasında görülen bir ilişki (relative) türüdür ve kurucuları aynı düzeydedir. Bu yapılar, *bütün, parça, sınırlı, sınırsız, güçlü ya da zayıf* gibi çeşitli kategorilerden oluşabilir. Bütün eşlemelerde, yapıyı oluşturan iki birim olmayabilir. Güçlü eşlemelerde her sözlüksel birim de aynı söz dizimsel sınıftandır; sınırlı eşlemelerde ikinci eşlenen eşlemenin özdeşleşmesi için gereklidir. Sınırsız eşlemede, eşlenenler farklı bilgi birimleridir ve ilişkisel olarak farklı bilgiler sağlarlar. Quirk, eşlemeler için anlam bilimsel sınıflar da belirlemiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. *Eşitlik (equivalence)*
 - a. Adlandırma (apellation)
 - b. Özdeşleşme (identification)
 - c. Belirtme (designation)
 - d. Yeniden yönlendirme (reformulation)

2. *Niteleme (attributive)*

3. *Kapsama (inclusion)*

- a. Örnekleme (exemplification)
- b. Özellik (particularization) (Rissanen vd., 1997: 124).

Meyer, Quirk'in eşlemeyi anlam bilimsel bütünlük açısından kategorilere ayırma biçimini ve belirlediği anlam bilimsel sınıflandırmasını eksik bulmaktadır. Ona göre eşleme, söz dizimsel, anlam bilimsel özellikler ve kullanım özellikleri gösteren birleşimsel bir alanın ürünüdür. Diğer dil bilimsel ilişkilerden tümeleme ve nitelemenin tam zıttıdır, bu yönüyle de farklılık göstermektedir (2007: 1).

Meyer'in (2007:6) önerdiği bu birleşimsel alanda *söz dizimsel özellikler, anlam bilimsel özellikler ve kullanım özellikleri* şöyle sınıflandırılmıştır:

1. *Söz Dizimsel Özellikler*

- a. Söz dizimsel biçim: *adcıl eşleme* (nominal apposition), *AÖ/ yan cümle eşlemeleri* (NP/clause apposition), *adcıl olmayan eşleme* (non-nominal apposition), *herhangi bir biçim birimle işaretlenmek zorunda olunan eşlemeler* (appositions with obligatory markers).
- b. Söz dizimsel işlev: *Özne, Nesne, Tümleç, Zarflık* (Adverbial).
- c. Çizgisel yapı: *Tek/çift/ üç ögeden oluşan eşlemeler, anlam yakınlığı ile bir arada bulunanalar* (juxtaposed)/*anlam yakınlığı olmadan bir arada bulunanalar* (unjuxtaposed).
- d. Hiyerarşik yapı: *Bir budaktan yalnızca iki dal ve ikiden fazla dal çıkaran eşlemeler* (binary) non-binary apposition).

2. *Anlam Bilimsel Özellikler*

- a. Anlam bilimsel ilişkiler: *eş göndergelilik* (coreference), *ön gönderimsel gönderge* (cataphoric reference), *parça-bütün ilişkisi* (part/whole Relations), *eş anlamlılık* (synonymy), *alt anlamlılık* (hyponymy), *niteleme* (attribution).
- b. Anlam bilimsel sınıflar: *Özdeşleştirme* (identification), *adlandırma* (appellation), *örneklendirme* (exemplification), *özellik* (particularization), *karakteristik özellikler* (characterization), *açıklama* (paraphrase), *yeniden yönlendirme* (reorientation), *kendi kendini düzeltme* (self-correction).
- c. Anlam bilimsel bütünlük: *sınırlılık ve sınırsızlık*.

Meyer'in sınıflandırmasındaki anlam bilimsel bütünlük göstergesi olan *sınırlılık* ve *sınırsızlık* kategorileri literatürde, *açık eşleme* (loose apposition) ve

kapalı eşleme (closed apposition) olarak da kullanılmaktadır. *Unvan, rütbe, hitap, akrabalık* bildiren sözcüklerin eşlenmesinde kapalı bir ilişki görülür. Bu yüzden bu ilişki türüne *kapalı eşleme* (closed apposition) denmektedir (Gomez vd., 1995: 83-95).

3. Pragmatik özellikler

a. Bilgi Yapısı: *İkinci eşlenen yeni bilgidir. Eski bilgi bağlamda daha önce yer almış olandır.*

b. İşlevsel Potansiyel: Bazı metin türlerinde bazı eşleme tipleri daha sık görülebilir.

Meyer'in eşlemeyi nitelemenin tam zıttı olarak görmesi kabul edilebilir bir görüş değildir. Şöyle ki tümleme ilişkisi, bileşenleri eş göndermeli olmadığı için yani hiyerarşiden kaynaklanan bir yapı olduğundan, farklı bir dil bilgisel ilişkidir. Çünkü bu yapılarda, adların kendi kendilerine göndergede buldukları bir eşlenme süreci söz konusudur. Eşleme yapılarının bir alta sıralama/tümleme ilişkisi olduğunu söylemek, onun tümleç-baş ilişkisinde olduğunu söylemek anlamına gelmektedir. Örneğin, Çuvaşçadaki *hırarım tuhtır* "kadın doktor" yapısında, *tuhtır, hırarım tuhtır* öbeğinin başının bir türü değildir. Doktorluğun, alta sıralandığı zaman bir uzmanlık alanına *jinekolojiye* göndergede bulunması gerekir. Burada sadece yapıyı oluşturan her bir unsurun göndergelerinin özdeşleştiği (identification) görülmektedir. Tümleç-baş ilişkisindeki birleşiklerde, adın iki farklı göndergesinden başka bir gönderge oluşmaktadır. Fakat nitelemede, bileşenler eş göndergelidir ve hem adlar hem sıfatlar niteleyici olabilirler (Johanson, 2006: 67). Eşlemede betimleyici ad, *varlığın özelliği* değil *varlığın kendisi/sınıfı* olarak dizimde ve bu şekilde nitelemenin ayrı bir alt kategorisi olarak yer alır. Şöyle ki nitelikte de yine bir alt kategori olarak *nitem* (epithet) sözcükleri bulunur. Eşlemede görülen betimleyici olan sözcükler bu nitemlerdir. Bazen ilk unsur bazen de ikinci unsur olan varlık adı, başka bir adın karakteristik özelliği olarak o adın yanında bulunur ve düzenli bir şekilde onun yanında görünür. Bu sözcükler tam olarak nitelik değil nitemdir (Crystal, 2008:171). Örneğin, akrabalık adlarında, bağlamda belli bir *Ayşe* adlı kişi varsa yani göndergesel bir *Ayşe* varsa onunla kullanılan *teyze, hala* akrabalık adları onların nitemleridir. Ayrıca bu akrabalık adları birer sınıflandırıcı sözcükler olarak da varlık sınıfında yerini almaktadır.

Meyer'in (2007) anlam bilimsel sınıf ve anlam bilimsel ilişkiler sınıflandırması eşleme olgusunun oluşturduğu birleşimsel alanda, bu yapıların anlaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır. Bu ayrıntılı görünen sınıflandırmayı daha yalın, belli anlam bilimsel ilişkilerle sınırlandırarak işlevsel bir yapı ve öbek türü olarak göstermemiz gerekmektedir.

Sonuç olarak bu yapıları sıralamanın yanı sıra bağlaşıklıklarından dolayı *ad kökenli ifadelerin işlevsel bir alt şubesi* saymak ve eşleme kategorisinin bu ad öbeklerinin içinde işlevsel bir öbek kategori olduğunu kabul etmek gerekir.

Eşleme, ad kökenli ifadelerin *yapısal işlevlerinin derinliğini* gösteren bir adlandırmadır. Bauer, eşlemeleri daha basit yapılarına göre *adcıl eşleme (nominal apposition)* ve *grup/açıklayıcı eşleme (group/explicative apposition)* olarak ikiye ayırmış, daha minimal ilkelerle konuyu ifade etmiştir. Grup eşlemeye karşıt olarak *adcıl/niteleyen (attributive) eşleme* iki addan oluşmaktadır. Bu iki ad, içsel olarak aynı dil bilgisel kategoriye sahiptir yani dil bilgisel olarak eş değerlidir. Fakat her zaman biri diğerinin açık eş değerlisi olmaz (Biri, Ayşe geldi.) bazen de göndergesel bir özdeşlik olabilir (Sultan Süleyman) (2017:7).

Eşlemelerin içsel düzenine bakan Spevak, yukarıda bahsettiğimiz üzere yapının sınırları açısından *kapalı ve açık eşlemelerin* neler olduğuna değinmiştir. Buna göre kapalı eşlemede, birinci unsur diğeri tarafından özgülleştirilir. Kapalı eşlemedeki ilk unsura dayalı olarak 3 temel anlam bilimsel işlevden söz edilmektedir. Bunlar, *betimleyerek özdeşleştirme* (descriptive), *tanıtıcılık* (introductory), *karşıtlıklık* (contrastive) işlevleridir. Açık eşlemedeki 3 temel anlam bilimsel işlev ise *özdeşleştirme* (identification), *gerekleştirme* (justification), *adlandırmadır* (labelling). (Spevak, 2014:263-267). Yazımızın sınırları *adcıl eşlemeler* olarak belirlendiği için bu anlam bilimsel ilişkilerden *gerekleştirme ve karşıtlık* işlevlerine örnekler verilemeyecektir.

Buraya kadar incelenen çalışmalardan elde edilen sonuca göre eşleme:

1. Yapısal olarak birimlerin yan yana (virgül ile (açık eşleme) veya virgülsüz (kapalı eşleme) dizilmesi değildir.

2. Bu iki birimi bir arada tutan biçimsel ve anlam bilimsel özellikler bulunur. Bu yapılarda iki ad ya da öbek-ad ve öbek-öbek eşlenmesi görülür. Kapalı eşlemelerde bu iki ad bir vurgu ile de bir arada durur. Açık eşlemelerde ise aynı varlığa göndergede bulunma ve bağlaşıklık, eşlemenin unsurlarını bir arada tutar. Eşlemenin unsurlarından biri cümleden eksiltildiğinde cümlenin kuruluşu bozulmaz; bunlar dizimde eş değerli de değillerdir. Açık eşlemelerde, ikinci bir mesaj vardır ve bu başın önermesini betimler (Jong-Bok, 2014: 80-83).

3. Bu unsurların aralarında ilişkilendirici bir birim yoktur. Yani eşlenen birimler sadece yan yana oldukları için her ikisi de ad olduğu için eşlenmemektedir. Onların göndergeleri de eşleşir. Açık eşlemede ayrı bilgi birimlerinin özdeşleşmesi ile eşleme meydana gelirken kapalı eşlemelerde aynı bilgi birimleri özdeşleşir. İkisi bir arada aynı varlığa göndergede bulunur ve bunu da bazen başın betimlenmesi ile gerçekleştirir.

4. Göndergelerin durumu/kullanımı dinleyicinin bilgisine başvurulup başvurulmamasına göre değişebilir.

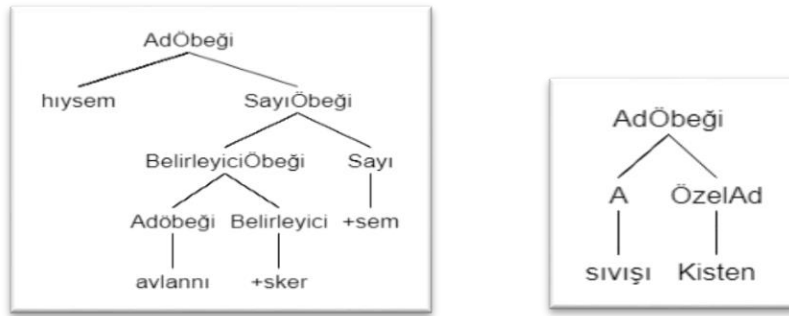
5. Çuvaşçada Eşleme

Dil değiştirgenlerine göre dizim ağacı sağa doğru dallanan Çuvaşçada, söz öbeklerinin söz dizimsel başı her zaman sondadır. Fakat eşlemelerde betimleyici

unsura göre *baş* değişebilir. Şöyle ki *sıvışı Kisten* ve *Kisten sıvışı* örneklerinde yer değiştirilebilirlik yapısal olarak gözlemlenebildiği için söz dizimsel bir baş ve onun yönlendirmesinin olduğunu söylemek güçtür.

Bu yapı tipindeki öbeklerin söz dizimi ağacındaki temsiliyetinde, anlam genişlemesi, yani tümlenme görülmediğinden eşlemeler ad öbeğinin birer işlevsel alt kategorisi olarak ad öbeğinden dallanırlar. Eşlemelerin açık ve kapalı olmak üzere iki türü bulunmaktadır ve bunların söz dizimi ağacında içyapıları farklılıklar göstermektedir. Kapalı eşlemelerde, eşlenenler arasında *kız kardeş ilişkisi* görülürken açık eşlemelerde, eşlenen unsurlar, ayrı budaklarda bulunurlar ve başka bir budağın dolaylı kurucusu olabilirler. Yani dizim ağacında aynı budağın dalı değildirler.

Örneğin, *hıysem*, *avlanıskersem* (açık eşleme) Örneğin, *sıvışı Kisten* (kapalı eşleme)

Kapalı eşlemeler, iki adın eşlemesinden oluştuğlarından ad türünün Çuvaşçadaki görünümünden de bahsetmemiz gerekir. Çuvaşçada söz dizimsel dağılım ölçütünün yanında biçim bilgisel dağılıma göre de sözcük türü belirlenebilmektedir. Buna göre biçim bilgisel olarak türetim biçim birimlerinin yanında Çuvaşçada bazı adların $\{+i\}$ ve $\{+sker\}$ adlaştırmacı biçim birimleri ile de türleri belirlenebilmektedir.¹⁴ Bu biçim birimlerden $\{+i\}$, dil tarihi açısından 3. teklik ve çokluk biçim birimi $[+i]$ ile ses bakımından benzer, işlev bakımından farklı olarak düşünülmüştür (Luutonen, 2011). Nitekim aşağıda, birleşik yapısı olarak algılayabileceğimiz eşlemelerde, belirtme işlevinde bu biçim birimin geldiğini görmekteyiz. Bu biçim birimin geldiği ad, eşlenen (appositive) yerindedir (Luutonen, 2011: 39-87; Andreyev, 1961: 34). $\{+i\}$ biçim birimi nesnenin, aynı özelliklere sahip bir topluluk içindeki farkını gösterir, nesneyi

¹⁴ Bu biçim birimler, literatürde çeşitli terimlerle karşılanmaktadır. Anlam bilimsel bir adlandırma olan *ayrılık kategorisi* de (category of distinctive) bunlardan biridir. Bunun yanı sıra bu biçim birimlerin işlevine karşılık literatürde, *işletme eki* (Ergin, 2002), *söz dizimsel adlaştırmacılar* (Luutonen 2011:121), *dönüştürücüler* (converbers) (Göksel ve Kerslake, 2004) gibi terimler de bulunmaktadır.

diğer nesnelere karşılaştıır, $\{+sker\}$ ise topluluk içindeki nesnenin farkını gösterir (*usal-sker* “kötünün biri”; *usal-l-i* “kötü olan”) (Luutonen, 2011: 47). $\{+sker\}$ biçim biriminin sebep ve şart gibi anlam bilimsel nüansları vardır, fakat $\{+i\}$ biçim biriminin geldiği adlarda, bu anlam bilimsel nüanslar görülmez (Luutonen, 2011: 47). $\{+i\}$ ’li biçimler $\{+sker\}$ ’e göre daha belirlidir (Luutonen, 2011: 80).

Neticede literatürde “eksiz ad tamlaması” ya da “niteleyici birleşik” terimlerinin kullanıldığı bu yapıların kapalı eşleme türünde olanları sözlüksel yapışıklıktan da kaynaklanarak yapısal olarak “birleşik” özelliği göstermekte, dil bilgisel ilişki açısından ise eşleme özelliği göstermektedir. Bu noktadan sonra Çuvaşçadan vereceğimiz adcil eşleme örneklerini, kapalı ve açık eşlemeler olarak ikiye ayırarak incelemeye çalışacağız.

5.1. Kapalı Eşlemeler

Sınıflayıcı sözcüklerle kurulan yani literatürde niteleyen niteleyiciler (attributive modifiers) olarak bilinen ad niteleyicilerle adın eşleşmesi çeşitli yapı tipleri ile karşıımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Çuvaşçada *Ad+Ad yapı tipi* ve *Ad+(Ad_{+i}) yapı tipleridir*. Bu niteleyici türü, adlarla anlam bilimsel bütünlük açısından *kapalı eşlemeler* oluşturur. Bunlar yapı olarak birleşik özelliği gösterirler.

Çuvaşçada, insan ve hayvanların dişi ve erkekliği, cinsiyet özelliği için sözlüksel birimler (*anne-atte, piççe-appa, şillim-yimik, taka-surih, Rus. Akuşer-akuşerka*) ve biyolojik cinsi belirten *ama* “dişi”, *aşa* “erkek” adları kullanılmaktadır. Bu birimler bazen addan önce gelerek adın cinsiyetini belirtirken bazen de *Ad+(Ad_{+i})* yapısında karşıımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde *Ad+(Ad_{+i})* yapısında, belirtme işlevinde $\{+i\}$ biçim birimi görülür ve bu biçim birim yapıdaki özgüllüğün her iki sözcükte eşit şekilde bulunduğunu gösterir. (d)’de *aşa* “erkek” bir alt anlam, sınıflayıcı bir sözcük olarak betimleyici bir içerik taşıırken şura “yavru” sözcüğü de $\{+i\}$ biçim birimini alarak topluluk içindeki farkı “erkek yavrusu olanı” belirtmiştir. Yapıyı oluşturan her bir unsur arasında bilginin sağlanması açısından, bütünlüeyici bir dağılım vardır. Yani her birim, bir bilgi birimidir. Göndergelerden biri diğerini tamamlamaktadır. Yapıdaki unsurlar birebir özdeş değildir, yapıyı oluşturan unsurların ayrı ayrı göndergelerinin yapının kendisinin göndergesiyle özdeş olduğu görülür. Betimleyici olan nitem sözü ile kişi/şey özdeşleşmektedir. Yani *betimleyerek özdeşleştirme* kullanımı söz konudur.

(a) örneğinde betimleyici ilk unsur *hırarım*’dır. İkinci sözcük *yultaş* “arkadaş”ı cinsine göre alt sınıfa ayırmaktadır ve gönderge tamamlanmaktadır. İkinci sözcük (*yultaşsem*) birincideki (*hırarım*) gönderge ile özdeşleşir.

a. — *Hırarım yultaşsem, avan-i, sıvı-i! — terıvil. (Mariya Uhsay, Kira Şilsem, 1956).*

“Kadın arkadaşlar iyi misiniz! dedi.”

(b), (c), (e) örneklerinde de aynı durumla karşılaşılır. Buradaki özdeşleşme, betimleyici ve adın göndergelerinin özdeşleşmesi ile gerçekleşmiştir. Bu sözcükler dizimde ayrıldıklarında dizim bozulmamaktadır. Fakat söylemde kullanım açısından bir eksiklik ortaya çıkarmaktadır. (b) örneğinde, *Arşınpa tepir hut kırse kalaş-ha* “*Erkek/Adamla bir kez daha girip konuş işte.” olarak örneği değiştirdiğimizde “hangi adamla” konuşmamız gerektiğini bağlamdan çıkarabiliriz. *Tuhtir* burada bizim bağlamdan çıkarabileceğimiz bir adres olarak bağlamda verilen gönderge ile *arşın*'la tek başına özdeş olabilmektedir. Bu yapıdaki “bağdaşlıkta/bağlaşıklıkta/eş bağımlılıkta” bir iletişim ortamı ya da bir metin varsayılır ve orada bir yazan ya da konuşan “verici” bir de dinleyen ya da okuyan “alıcı” ve bir de iletilmek istenen “mesaj/ileti” bulunur. Bu ortamda bu yapıyı düşündüğümüzde konuşan/yazan için *tuhtir* “doktor” gönderge olarak bilinen bir adrestir, bilindiği *tep r hut k r-* “bir kez daha gir-“ eylem öbeği ile belirtilmiştir. Betimleme unsuru olan *ar in* “erkek” sözcüğü konuşan ya da yazan tarafından önemli görüldüğü için yazılmış veya söylenmiştir. Tek başına bağlamın göndergesi ile özdeşleşebilir. Bu özdeşleşmeler, eşlemelerin göndergesel olarak ya da söz dizimsel işlevleri bakımından denk olduklarını ispatlaması açısından önem taşımaktadır.

b. *Arşın tuhtirpa tepir hut kırse kalaş-ha. (Yevî Lissinî, Şikir Çilli, 2007).*
“Erkek doktorla bir kez daha girip konuş işte.”

c. *Elipe Enkirey ulputran şuralni 16 şulhi ivil açu. (V.G., Rodiyonov, Çıvas Şirivîn Uşkinî, 1989).*

“Eli ile Elkirey adlı alpden doğmuş 16 yaşındaki erkek çocuk.”

d. *Aşa şuri. — iltri yiti çunî temle pallanî sasi. (Edison Patmar, Yiti Tîlikî, 2007).*

“Yavru köpek her nasılsa tanıdık sesin, erkek yavru(su olan) dediğini işitti.

e. *Ahirtneh, vil amişin pîr-pîr taştan kilse tuhnî aşu kayıkpa çapışrı pulas. (Yuhma Mişşi, Kivak Şimren, 1998).*

“Görünüşe göre de annesi herhangi bir şekilde, bir yerden gelmiş erkek kuşla çarpışmış olabilir.”

Kapalı eşlemelerin bir diğeri «*prezidiyum*» *sîmah* örneğinde gördüğümüz “*Ad*”+*Ad yapısıdır*. Örnekte, *sîmah* sözcüğü *prezidiyum*'un yani göndergenin türünü/sınıfını göstermekte ve herhangi bir betimleme ile karşılaşılmamaktadır. Sözcük olarak *prezidiyum* belirlenince (nitem olarak) iki unsur arasında işlevsel bir özdeşlik ortaya çıkmaktadır.

Tivatî-pîlik şin alî şîkleriş, ittisem nim tuma pîlmi pîhkalarış. Pîr ençen «sasilar» tenine înlansa çiteymeriş, tata tepir ençen «prezidiyum» sîmah ta hîy virinne pîrsa laraymarî. (Mariya Uhsay, Kira Şilsem, 1956).

Dört beş kişi el kaldırdılar, diğerleri ne yapacaklarını bilmeden bakındılar. Bir yandan “sasılar” denileni anlayamadılar ve diğer taraftan “prezdiyum” sözünü de uygun bir yere oturtamadılar ”

Niteleyen niteleyiciler içinde saydığımız sınıflayan sözcüklerin bir diğeri de adların cansız sınıfına giren *doğal varlıklar* ve *insan yapımı varlıklardır*. *Ağaç, gümüş, altın* gibi maddeler ile kurulan yapılarda, bu sözcükler *varlığın özelliği* değil, *varlığın adı* olarak dizimde yer alır ve ikincil bir niteleyici ilişkisi görülür. Bu eşlemelerde, insan yapımı işlenmiş maddenin betimlenmesiyle birinci ad, ikinci adın anlam bilimsel olarak karakteristik özelliklerini verir. Johanson’un da belirttiği üzere varlığın maddesinin adı ile yapının bütünü arasında özdeşlik oluşmaktadır (2006: 67). Aynı ayrı yapıyı oluşturan unsurların göndermeleri, oluşan yapının göndergesi ile eşleşebilmektedir. Varlığın içsel kalıcı genel bir özelliği olan madde adı ile ikinci ad, varlığın *nitemi* olarak eşleme yapısında özdeşleşmiştir. Burada eşlemenin türü, varlığın kendisinden gelmektedir. Bu konuşanın ya da yazanın subjektif olarak vereceği bir karar değildir. Örneğin, “erkek doktor” eşlemesinde doktorun erkek olup olmadığını söylemek konuşanın/yazanın kendi fikridir. Fakat burada “altın” madde adı ve “süs” sözcüğü “altın süsleme”ye göndergede bulunur. Yani işlevsel olarak iki adın toplamı ile gönderge özdeşleşmektedir.(altın+süs=altın süs)

Çuvaşça aşağıdaki örneklerde *Ad+Ad yapı tipi* ve (*Ad_{+li}+Ad* yapı tipinde bu eşlemelerle karşılaşmaktadır. Aşmarin’e göre Çuvaşlar, bir şeyin ham maddesi ya da neyden olduğunun bilgisini, bağımlı biçim birim olmadan *Ad+Ad* yapısı ile ve yapıda bağımlı bir biçim birim bulundurarak *Ad+(Ad-İyelik)* yapısı ile ifade eder (Aşmarin 1903: 92-96). Madde olarak sayılabilecek şeylerin neler olabileceği üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran Mayzel’e göre de Türkçede önceden biraz işlenmiş; fakat şekillenmemiş yapı malzemesi olarak kullanılan maddelerin adları madde adı olarak sayılmaktadır (İnan, 1957: 302). Aşmarin de eşyanın yapıldığı madde, ham maddeyse baş iyelik biçim birimi almamakta, bir şeyden yapılmış, işlenmişse iyelik biçim birimi almaktadır, der (1903: 92-96). Aşağıdaki örneklerde *iltin ereşsem* “altın süslemeler” örneğinde altın işlenmemiş olarak görülmektedir. Fakat *sıran sumkine* “deri çantası” örneğinde yapısal olarak da derinin işlenmiş olduğu gösterilmektedir. Bu durumda Mayzel’in madde tanımı ve kullanım özelliği olarak verdiği bilgi, Çuvaşçadaki ham madde tanımına da uymaktadır. Bu yüzden de (a)’da asfalt, yolun ham maddesi olmadığından *{+li}* biçim birimini almaktadır.

a. *Hulana křeken šossepe yunaşar, vırman hřripe hivni asfaltlı utma şulpa ura kilterse utma tutiniçčen te simah kılarmariş.* (Denis Gordeyev, *Hřes Hivni Hñel*, 2007).

“Şehre giden kara yolunun bir tarafında bulunan ormanın kenarındaki asfalt yürüyüş yolunda karşılaşp yürüyüş bitene kadar hiç konuşmadılar.”

b. *Şakna şuta ilse tata missionersem histenipe Kuşlavışra XVIII imir vişnelleh pır piçik yiviş çirkü pekki purakalasa lartni.* (Şemen Elker, *Hurapa Şuri*, 1994).

“Bunu düşünerek de misyonerlerin ısrarı üzerine Kuşlavış’ta 18. asır sonlarına doğru küçük bir ağaç kilise gibi bir şey, kesilerek yapılmış.”

c. *Hivirt tumlanat, mayı şine iltin eressem şakat’, puşne iltin turapa turat, şüşne kiletki tiriş sapalasa iltin eressem şakat, puşne iltin turapa turat’şüşne kiletki tiriş sapalasa iltin kîpine iltin arçaran kîlarsa tihînat’ şir şinelle tinkeret. (Galina Zotova, Şiltirçiksem, 2007).*

“Hemen giyiniyor, boynuna altın süslemeler takıyor, başını altın tarakla tarıyor, saçını gövdesine döküp, altın gömleğini altın sandıktan çıkarıp giyiyor, baştan ayağa doğru inceliyor.”

Bir özel ad (veya bir nitem) ve ona katılan bir saygı lakabından meydana gelen unvan öbeği olarak adlandırılan yapılar da kapalı eşleme yapılarıdır. Çuvaşçada lakapların aksine unvan birlikleri ve akraba adları özel adla, bu yapı tipinde birleşirler. Çuvaşçada özel ad ile kurulan eşleme yapıları üç türdür. Unvanlı olanlar $Ad_{Unvan}+Ad_{Özel}$, $Ad_{Özel}+Ad_{Unvan}$ yapı tipleri ile karşımıza çıkar. Özel adların adlar ile eşleşmesi de $Ad_{Özel}+A_{İyelik}$, $A_{Belirleyici}$ Öbeği+ $Ad_{Özel}$ yapı tipleri ile ifade edilmektedir. Bir de özel adların akrabalık adları ile birleştiği görülür. Bunlar da $Ad_{Özel}+Ad_{Akrabalık}$ yapısındadırlar.

İyelik biçim birimi taşıyan yapılarda, bağımsız belirli iki gönderge bulunmaktadır. Özel adlar içsel olarak belirlidir. Belirleyici öbekleri de zaten yapısal olarak belirli olduğundan sözcükler eşlendiklerinde özdeşleşmektedir. Belirlilikten dolayı kuruluşun unsurlarının göndergeleri de zaten eşleşmektedir. Bu şekilde de hem söz dizimsel hem anlam bilimsel bir özdeşlik görülür.

Aşağıdaki (a) ve (b) örneklerinde *Poet* “şair” sözcüğü ile unvan belirtilirken ad önce gelir; *sivîşî* “şair” sözcüğü ile unvan belirtilirken betimleyici özellik varlığın sınıfını belirten ad, hem addan önce hem addan sonra gelebilmektedir. Aynı durum (c) ve (d) örneklerinde de görülür. Kurumsallaşmış bir unvan olan tanıtıcı unsur yani gönderge, özel ada bağlanır. Yazar/Konuşan, tanıtıcı içeriği olan bu unvan ve adını, kendi temel bilgisi ile birleştirip göndergeler arasında ilişki kurup betimleyerek göndergeleri özdeşleştirmektedir. (e)’de de *patşa*, *Asparuh*’u betimlemekte ve göndergeleri özdeşleşmektedir. (f)’de ise *Kirîmkul-împü* eşlemesi kısa çizgi ile bağlanmış betimleyici sözcük *împü* ve eşlemenin göndergesi, özdeşleşmiştir.

(g) ve (h) örneklerinde *Petr tusîm*, ve *manîn tusîm Panarin* eşlemelerinde betimleyici unsur ilkinde ikinci ad, ikincisinde ilk addır. Eşlemenin unsurlarından biri belirleyici öbeği, diğeri de 1. teklik şahıs iyelik biçim birimi almış bir ad olduğundan, hem *Petr* hem *Panarin* özel adları tanındıktır ve göndergeler bu yapılardaki unsurların birbirini tamamlamasıyla oluşmaktadır. Belirtme yani betimleyici unsurun kazandırdığı özgüllük ile eşlemenin göndergesi ve betimleyici unsur özdeşleşmektedir.

a. *Şav kun şülti tivletlî, îmir manmillî Kîştên sivîşîn Narspi vîyyine kurtîmir. (V.G., Rodionov, Poetikîpa Stil İytivîsem, 1989).*

“En mutlu günümüz o gün, asırlar boyu unutulamaz Kışten şairin Narspi oyununu gördük .”

b. *Şavra sítel huşşınçe pirín gimnazire çıvaş çılhipe literaturine vırenteken sıvışı Lyubov Mihaylovna Fedorova ta pulçı.*

“Yuvarlak masa başında bizim yüksekokulda Çuvaş dili ve edebiyatını öğreten şair Lyubov’ Mihaylovna Fedorova da vardı”

c. *Husan universitetinçe vırentse purinnă Katanov professor kalanı tırîh, çıvaşsen Ulipî şınçen kalakan yumah pek yumah-hallapsem tırîk yihınçen tuhnî halihsen numayışın pulnî. (Şemen Elker, Hurapa Şurî, 1994).*

“Kazan Üniversitesi’nde çalışan Katanov Profesör’ün dediğine göre Çuvaşların alpinden bahseden masal gibi masallar Türk soyundan gelen halkların çoğunda varmış.”

d. — *Professor Erri haleh Mars şınçe şınsem purınaşşı tese halap yama puşlat.*
“Profesör Erri şimdi Mars’ta insanlar yaşıyor diye palavra atmaya başlamış!”

e. *Asparuh patşa kermeninçeh purinnî. (Yuhma Mişşi, Kıvak Şımren(Kuprat Patşa), 2003).*

“Asparuh Han kalesinde yaşamış”

f. *Akı, Kırımku-İmpü ivilî — Aytul. (Yuhma Mişşi, Kıvak Şımren(Kuprat Patşa), 2003).*

“İşte Kırımku Han oğlu — Aytul.”

g. — *Petr tusım, esî Saşına hiyne şeş astıvatın ikken. (Grigoriyu Alentey, Tantişsem: Vişî Kalav, 1952).*

Petir dostum, sen Saşa’nın kendini sadece hatırlıyormuşsun.”

h. *Man tusım Panarin* tavrara mın pulsa irtnine paçah asırhamast teyın. (Arkadiy Eshel, *Akışsem Tavrınaşşı: Kalavsempe Poveşsem, 1983*)

“Dostum Panarin etrafta ne olup bittiğini hiç hatırlamıyor denilebilir.”

Özel ad ve akrabalık adlarının birleşmesi ile oluşan eşlemelerde akrabalık adları betimleyici olan unsurlardır. Akrabalık adları ve eşlemenin göndergesinin özdeşleştiği görülür.

a. *Koltsov pomesik Kuşlavış uyınçi imenine hırîh şula yahın tıtsa tını. (Şemen Elker, Hurapa Şurî, 1994)*

“Koltsov ağa Kuşlavış Kırı’ndaki yurdunu kırk yıla yakın korumuş.”

b. *Ştappan picçe, es mınle maypa şav teri şaplî sunarşı pulnî-ha? (Kuşma Çulkaş, Sunarşı Hallapşem, Hiseplî Açasem 1944)*

“Stepan abi, sen nasıl böyle meşhur[bir] avcı oldun ki?”

c. *Muskav kalleh şumır kalat'. Utıçı şumıra leket e, kum? — hiype şumın larakanran kanaş ıytsa kalaşırı ĩntı samayah şuralnı Santır muçı. (Albina Mışkina, Atte Pilı, 2004)*

“Moskova yine yağmuru konuşuyor. Ot biçe yağmuru mu yağıyor ki vaftiz baba? Kendisiyle yan yana oturan saçı başı ağarmış *Santır amcaya* onay isteyerek sordu.”

Adları sınıflayan sözcüklerin bir diğeri de insan sınıfının alt kategorisi olan cinsiyettir. Cinsiyet de kendi içinde *kadın* ve *erkek* olarak ikiye ayrılır. Bunların altında da cinslerin *sosyo-kültürel özellikleri* yer alır. Çuvaşçada bu sözcüklerle $Ad+Ad_{Milliyet}$, $Ad_{Milliyet}+Ad$ ve $Ad_{Topluluk}+Ad$ yapı tipleri oluşturulmaktadır. Aşağıdaki (a), (b), (c) örneklerinin üçü de yapıca birleşik özelliği göstermektedir ve anlık olarak o anda *varlığa ad* oluşturmaktadır. (a)'da *kürşı* sözü betimleyici olan unsurdur ve *kürşı starik* eşlemesinin göndergesinin bağlandığı yerdir. *kürşı* sözcüğü *starik*'in bilinen tanıdağı bir olduğunu gösterir. Bu durum yapının özgülleşmesini sağlamaktadır. *Kürşı* sözcüğünün betimleyici içeriği *starik* ile onun özdeş olduğunu göstermekte ve özdeşleşmelerinden dolayı bu yapı eşlenebilmektedir. (b) ve (c) örneklerinde milliyet adı, betimlemeyle göndergenin bağlandığı unsur olmaktadır. Fakat özel ad olarak *Çuvaş* ve *Sovyet* sözcükleri çıkarıldığında, eşlemenin göndergesi ile milliyet adlarının betimlediği adlar, özdeş olamamaktadır.

a. *Vıl temın Sanyuk amişı şivınsa pürte kıme tınışşı, kalinkke şiltirt! tusa uşilçı te, kartışne yıvir sıran sumkine yıtsa kürşı starik poctalon kıçı (Trubina Marhvi, Hıllehi Kaşsençe, 1989).*

“Sanyuk'un annesi, tam temizliği bitirip eve girecekti ki bir şey küçük kapıyı şingirdatıp açtı, bahçeğe ağır deri çantasıyla komşu yaşlı postacı girdi.”

b.—*Çıvaş batraksen, çuhınsen, arşınsen, hırarımsen, vıtam purnışpa, pirın pek purnakan çıvaşsen te — pirın te kommunistsen partine kımelle. (İlle Tıhti, İpteş, 1928).*

“Çuvaş çiftlik işçileri, fakirler, adamlar, kadınlar, orta şartlarda, bizim gibi yaşayan Çuvaşlar da bizim koministlerin partisine girmeli.”

c. *Nikolay řangınđın diplomalı işne institutrı uçenıy sovet pışıka hursa hakları, şıvıh vıhıtrah kılarma şınçı. (Arkadıy İşhil, Akışsem Tavrınaşşı, 1983).*

“Nikolay řangınđ'ın tezini enstitüdeki Sovyet bilim kurulu beğenip değer verdi, yakın zamanda çıkarmayı teklif ettiler.”

Son olarak benzetme ilişkisi kurulan aşağıdaki örnek için van Schaaiik'in görüşüne göre bir değerlendirmede bulunabiliriz. “Upa” sözcüğü benzetilendir ve bu sözcük belirsiz bir ifade taşımaktadır. Bu özelliğinden dolayı da sınıflandırıcı adlar içerisine dâhil olmaktadır. Bu durumda da Upa “ayı” *varlığın sınıfını* temsil etmekte ve *çocuk* ile eşleşmekte, betimleyici unsur ve ad özdeşleşmektedir.

— *Hıvel, kur, akı, pirın Upa pur! Upa! — kışkırçı Pıkaçav hittın. — Upa açam, şıp-şın upa pek çırıp, vıylı, mattur pul! (Yuhma Mişşi, Kıvak mren, 1998).*

“Güneş, bak, işte bizim ayımız var’Ayı’ diye bağırdı Pıkaçav son ses. Ayı çocuğum gerçekten ayı gibi dayanıklı güçlü, güzel ol!”

5.2 Açık Eşlemeler

Çuvaşçada açık eşlemeler, kapalı eşlemedeki gibi bir durak ile değil, bir virgül veya konuşma çizgisi ile ayrılmaktadır. Fakat bir örnekte, iki sözcüğün biçimsel olarak virgülsüz bir şekilde yanındaki adla eşleştiği de görülmektedir. Adlar, bu yapılarda da $\{+sker\}$ ve $\{+i\}$ biçim birimleri ile belirtilir ya da özel ad veya adıdır. Açık eşlemeler, birer öbek özelliği gösterirler. Bu öbeklerde sayı şahıs ve durum uyumu görülebilmektedir. Eşlenen unsurlardan biri çokluk ifade ediyorsa diğeri de çokluk ifade etmektedir. Biri durum biçim birimlerinden birini alıyorsa diğeri de onu almaktadır. Aşağıdaki örneklerde, anlam bilimsel olarak eşlenen yapılar arasında, niteleme ve açıklama anlam bilimsel ilişkisi ile söz dizimsel bir özdeşlik oluşturulmuştur. Elbette anlam bilimsel olarak da bu yapılar özdeşleşebilmektedir. Eşlenen parçalar arasında *belirlilik*, *art gönderimlilik* ve *ön gönderimlilik* ilişkisi görülmektedir.

Bu ilişkiler, adıların içsel olarak belirli olmalarıyla ve ad türünü gösteren çekim biçim birimlerinin belirtme işlevlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Art gönderimlilik ve ön gönderimlilik ilişkisi, eşlenen parçaların sıralamadan (coordination) farklı olarak bir ilişkililik içinde olduklarının kanıtıdır. Örneklerden (b1), (d) ve (b3)’te eşlemenin unsurları, göndergede bulunan önce, göndergenin kendisi sonra gelecek şekilde dizilmiştir, yani *ön gönderimsel* bir ilişki bulunur. Diğer örneklerde ise göndergenin kendisi önce göndergede bulunan sonra gelmektedir. Bunlarda da *art gönderimlilik* ilişkisi söz konusudur.

(a)’da betimleyici unsur *Haritonov huşamatlısker* öbeğidir. Belirsizlik sözü *piri* “*biri*” sözcüğünün betimleyici içeriğini vermektedir. Konuşucunun kendi temel bilgisinde bu bilgi bulunduğundan iki unsur birleşebilmiştir. Bu birleşme sonucunda “*biri*” sözcüğünün “kim olduğu” bilgisini taşıyan eşlenen parça ile eşlemenin göndergesi özdeşleşmektedir.

(b)’de 1. teklik şahıs adılı, konuşucu olarak kendi temel bilgisine dayanarak *epi* “*ben*” hakkında bilgi verebilmektedir. Burada göndergeler arasındaki ilişkilendirmeyi sağlayan konuşucunun temel bilgisidir. (b1)’de de yine konuşucu 1. teklik şahıstadır ve göndergeler arasında aynı ilişkiler görülür. (b2)’de 2. teklik şahıs adılı *es* ve *tusim* sözcüğü, anlam bilimsel olarak özdeşleşir. Şahıs adılı zaten belirlidir. Bir de *tus* sözcüğüne 1. teklik şahıs iyelik biçim birimi geldiği için o da bir belirleyici öbeği oluşturmaktadır. Sonuç olarak da bu iki belirli yapıda *tusim* sözcüğünün adılı belirtmesiyle “şahsın kimliği” ile ilgili bilgi edinilmiş olur. (b3)’te de yine eşlemeyi oluşturan iki unsur belirlidir. *Tus* “*dost*” sözcüğü önce 1. teklik şahıs iyelik biçim birimini almış, ardından çokluk biçim birimini almıştır. Diğer eşlenen adıl da 2. çokluk şahıs adılıdır. Bu eşlemede, şahıs uyumu değil,

sayı uyumu bulunmaktadır. Eşlemeyi oluşturan her iki unsur da çokluk kategorisi içine girmektedir. Aynı durum (b4) örneğinde de görülür.

(b5)'te eşlemede, sayı uyumu bulunmaktadır. Yapıyı oluşturan iki unsur da çokluk biçim birimi almaktadır. Bu örnekte, betimleyici içerik $\{+sker\}$ biçim birimini almış olan ad ile elde edilmektedir. Bu sözcük, belli bir şahsın kimliği ile ilgili bize bilgi vermemektedir. Buradaki bilgi konuşucunun temel bilgisinden gelmektedir, fakat betimleyici bir içeriği olması açısından eksiktir. Bu durum çokluk biçim biriminin genel bir göndergesi olmasından ve de $\{+sker\}$ biçim biriminin bulunmasından kaynaklanır. Bu yüzden de öbek özgülleştirilememektedir. Betimleyen sözcüğün göndergesi ile öbeğin göndergesi belirsizlik anlam bilimsel özelliği ile ilişki kurarak özdeşleştirilmektedir.

(b6)'da betimleyici içeriği *asli* sözcüğü taşımaktadır. Aslı “büyük” sözcüğü $\{+i\}$ biçim birimini aldığından dizimde ad olarak yer alır. Böylelikle 2. teklik şahıs adlı *esʹ*ye yani göndergeye bir nitem yüklenir. Niteleme yapan sözcüğün göndergesi ve şahıs adının birleşerek oluşturduğu öbeğin göndergesi, özdeşleşebilmektedir. (b7)'de de aynı durum söz konusudur. Şahıs adına yani göndergeye *hitre* “güzel” özelliği yüklenir. (c)'de özel adın ve cins adın göndergeleri özdeştir. Cins adın *upiška* “koca, eş” iyelik biçim birimi olarak belirtilmesi ve özel adın da içsel olarak belirli olması, özel adın belirtilerek betimlenmesini ve bu şekilde göndergenin cins adla özdeşleşmesini sağlamaktadır. (d) örneğinde, konuşucu tarafından işaret edildiğinde “ne olduğu konusunda” bilgi sahibi olabildiğimiz işaret adlı *şak* “bu” ve $\{+i\}$ biçim biriminin alarak belirli hale gelen *hura* “kara” sözcüklerinin eşlenmesinde durum uyumu ortaya çıkmaktadır. Her ikisi de $\{+A\}/\{+(n)A\}$ belirtme-yönelme durum biçim birimlerini alarak ilişkililiği ve sözdizimsel özdeşliği biçim bilgisel olarak göstermektedir.

Çuvaşçada açık eşlemelerin yapıları $Ad+(Ad_{\{+sker\},\{+i\}})$, $Ad_{\{+sker\}}+(Ad_{\{+sker\}})$, $Ad_{\{+i\}}+Ad_{özel}$, $Ad_{il}+(Ad_{\{+i\}})$, $(Ad_{\square+i\square-Yönelme})+(Ad_{\{+i\}-Yönelme})$ şeklindedir.

a. *Piri* — *Haritonov huşamatlısker* — *Vologda oblaşınçen*. (Vasiliy Alentey, *Layoh*, 1970).

“Biri, Haritonov lakaplı olan — Vologda bölgesinden.”

b. *Epi şilhlisker*, *ina açaş usratip*, *şavınşin pire iksimire te leket-ha*. (M. Tven, *Tom Soyer Temtepır Kursa Şüreni*, 1979).

“Ben, hatalı olanım, onu şımarık büyütüyorum, bunun için bize ikimize de söylüyor.”

b1. *Ah, ayvansker epi*. *Vıl mınline pilmestip-i vara?* (Valentina El'bi, *Pulas Kinsem*, 1989).

“Ah, aptal ben. Onun nasıl olduğunu bilmiyorum muyum ki?”

b2. — *Es, tusım, vilım pırki an şuhışla. (Yuhma Mişşi, Atıl Şivı Yuha Tırat, 2004).*

“Sen, dostum, ölüm konusunu düşünme.”

b3. *Tusımsem, esir şak yumaha malalla vişleyımır-şi? Galina Zotova, Şiltırçıksem, 2007)*

“Dostlarınız, siz bu masalı devam ettirip bitiremediniz mi?”

b4. *Epir, hırsem, purte ayvan, kaçça kayma vaskatpır. (Valentina El’bi, Pulas Kinsem, 1989).*

“Biz kızlar hepimiz iyi damada/kocaya gitmek için acele ederiz.”

b5. *Hıysem — avlannıskersem, upışkallıskersem. (Trubina Marhvi, Hıllehi Kaşsençe, 1989).*

“Onlar —evlenmiş olanlar, kocası olanlar”

b6. *Hulara, epı kaysassın, esı asli pulsa yulatın. (Yuhma Mişşi, Atıl Şivı Yuha Tırat, 2004).*

“Şehirde, ben gidince sen büyük olarak kalacaksın”

b7. — *Ep halı purinçen hitri! (Galina, Zotova şiltırçıksem, 2007).*

“Ben şimdi hepsinden güzel olanım.”

c. *Upışki, Pavıl Nikolaveviç Uhtemkin, Çikeşın tıvan aşşı ara, urampa utsa pını şırteh ükse vilçi. (Arkadiy İshıl, Akışsem Tavrınaşşı, 1983).*

“Kocası olan Pıval Nikolaveviç Uhtemkin, Çıke’in öz babası galiba, yürürken olduğu yerde düşüp öldü.”

d.— *Epı şakna, hurine, Kırkuşın pekkine, — terı Mişşa. (Trubina Marhvi, Hıllehi Kaşsençe, 1989).*

“Ben buna, karasına, Kırkuşınki gibisine, dedi Mişşa.”

6. Sonuç

Girişte bahsettiğimiz üzere *eksiz ad öbeği* ya da *eşleme*, literatürde tartışmalı konulardan biri olarak yerini almaktadır. Muhakkak ki bu söz dizimsel kuruluşların¹⁵ yapısı ve adlandırılmasındaki kargaşayı ortaya çıkaran bazı sebepler bulunmaktadır. Özetle, *ad* ve *sıfat* arasında kesin bir çizginin çizilememesi, niteleme konumunun (modifier position) sadece sıfatlara özgü olarak algılanması, nitem ya da sınıflandırıcı sözcüklerin ayırt edilememesi, *eksiz ad tamlaması* gibi terimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca niteleme

¹⁵ Sözdizimsel kuruluşların içinde *sözlüksel kuruluş* olarak da bu yapılardan bahsedebiliriz. Bu terim biçim bilgisel olarak birbirine yapıştirılmamış yapıları tanımlamak için de kullanılabilir.

ilişkisine bu tek yönlü bakış (sıfat olarak), “adın niteleyiciliği” “özdeşleşme (identitiy)”, “eşleşme” gibi kavramların üzerinde düşünmemize engel olmuştur.

Bu konu dışındaki tartışmalı konulardan bir diğeri *yapı kapallığı* konusudur. Yapısal özellik, adlandırma için kullanılıncı bazı eşleme türleri dışarıda kalmıştır. *Sözcük yapıları ve sözdizimsel kuruluşlar* arasındaki farkın dilin kendine özgü işleyiş biçimi ile düşünülerek belirlenmedikçe *sözcük* ve *birleşik* farkı anlaşılammamaktadır. Yukarıda Çuvaşçadan verdiğimiz örneklerde, yapısı anlam bilimsel bir ürün “adlandırma” olan eşlemeler birer “birleşik” olarak kabul edilmiştir Buradaki birleşiklik ölçütümüz sözlüksel yapışıklıktır ve araya giren unsur söz dizimsel bir yöneten değildir. Bu ölçütün çalışmasını sağlayan temel dayanak, ad ve adın birleşmesidir ve adın dağılımının diğer niteleyici sözcüklerden farklı olmasıdır.

Sonuçta bizi bu kavram ve terim kargaşasından kurtaracak olan *eşleme* terimi ve kavramıdır. Eşleme, baş ad ve onun göndergesinin adla eşlenme ilişkisiyle eşlenmesi, özdeşleşmesi ile oluşmaktadır. Eşlenme ilişkisi bu anlamda sıfatlarla kurulan öbeklerin dışında niteleme ilişkisi ile kurulan öbeklerin işlevsel bir alt kategorisi olarak görünmektedir. Bu konu ile ilgili elde edilen sonuçlara göre açık *eşleme* ve *kapalı eşleme* olarak ikiye ayırdığımız *eşleme öbeklerinde*, *eşleme* teriminin “yan yana bulunma” anlamında yapısal bir kavram olmadığını, eşleme sürecindeki *sıralamadan* (coordination) farklı olarak ilişkililiği, *özgüllük* (*göndergenin olması*) gibi *anlam bilimsel ilişkilerle*, hiyerarşik ya da çizgisel bir düzeni gösteren *söz dizimsel ilişkilerle* ve eşleme yapılarındaki bilgi birimlerini, *yeni* veya *eski*, *bilinen* veya *bilinmeyen* gibi özelliklere göre sınıflandıran *kullanım* ile açıklayan birleşimsel bir alanı temsil ettiğini söylememiz gerekir. Bu birleşimsel alandaki eşlemeler için Çuvaşçadaki gözlemlerimiz neticesinde elde ettiğimiz sonuçları *Çuvaşçada adıl eşleme ilkeleri* başlığında şöyle ifade edebiliriz:

Adıl Eşleme İlkeleri

X ve Y eşleşiyorsa

a. Eşlenen her iki unsur da *ad* ya da *ad kökenli ifadelerdir*.

b. Eşlemeyi oluşturan unsurların arasında bir ilişkililik vardır. Fakat aralarında ilişkilendirici bir unsur yoktur.

Örneğin, *hır-ın şüş-i* “kızın saç” örneğinde ilgi durumu ve iyelik biçim birimi, iki ad arasında ilişkililiğin biçim bilgisel olarak görüldüğünü gösterir.

c. Y’nin X’in alanında yer alması gerekir.

Örneğin, *Ep halı purinçen hitri!* “Ben artık hepsinden güzel olanım.” cümlesinde eşlemenin gerçekleştiği en kısa mesafe cümle sınırlarıdır.

d. X veya Y her zaman birbirlerinin açık eş değerlisi olmayabilir, bazen de göndergesel özdeşlik görülebilir. O halde;

d1. Eşlemede unsurlar aynı söz dizimsel ilişkiyi karşılayarak *sözdizimsel olarak özdeşleşebilir*. Epir, hırsem, *purte ayvan, kaçça kayma vaskatpır* cümlesindeki eşlemede *epir* “biz”, *hırsem* “kızlar” dizimde özne işlevindedir.

d2. Eşlemede unsurların birleşmesi ile oluşan gönderge ile varlığın göndergesi *işlevsel olarak özdeşleşebilir*.

Örneğin, *Arşin tuhtır* “erkek doktor” örneğinde erkek doktor ile doktor olan varlığın göndergesi özdeştir.

d3. Eşlemede unsurlardan biri diğerinin betimleyici (nitelik, belirtme) içeriğine işaret ediyorsa öbeğin göndergesi ile betimleyici içeriğin göndergesi *betimlemeyle özdeşleşebilir*. *yıvış çirkü* örneğinde *yıvış* “ağaç” ve *çirkü* “kilise” birleşerek *yıvış çirkü* “ağaç kilise” adlandırmasını ve göndergesini oluşturmaktadır. Bu durumda da *çirkü* “kilise” ve *yıvış çirkü* özdeşleşebilmektedir.

d4. Eşlemede unsurlardan birinin *anlam bilimsel özdeşi* de bulunabilir.

Örneğin, *Hıysem—avlannıskersem, upışkallıskersem* örneğinde *avlannıskersem* “evliler” ve *upışkallıskersem* “kocası olanlar” anlam bilimsel olarak özdeştir.

e. Eşlemelerde eşlenen unsurlardan birinin çıkarılması ya da eksiltilmesi söz dizimsel düzeyde mümkündür. Ancak kullanım açısından eksiklikler ortaya çıkabilir. Yani bilginin özgülleştirici özelliği eşlemeden çıkarıldığında, eşlemenin göndergesi ile eşlemenin kalan parçasının göndergesi her zaman özdeş olamaz.

Örneğin, *...Kışten sıvışın Narspi vıyyine kurtımır* “Kışten şairin Narspi gücünü gördük” cümlesinde *Kışten* yer almasa da *sıvış* “şair” tek başına, *Narpsi* şairinden bahsedildiği için *Kışten*’e (*Konstantin*) göndergede bulunacaktır. Fakat *Şavra sıel huşşınçe pırın gimnazire çıvaş çılhipe literaturine vırenteken sıvış* *Lyubov Mihaylovna Fedorova ta pulçı* cümlesinde özel adı çıkardığımızda “hangi şair” sorusunun cevabını alamayız. Ya da *sıvış* sözünü çıkardığımızda Hangi Lyubov Mihaylovna Fedorova olduğunun cevabını alamayız.

Kaynakça

- Aksan, Doğan; Atabay, Neşe; Kutluk, İbrahim (1983). *Sözcük Türleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Andreyev, İ.A (1961) *Priçastiye v çuvaşskom yazıke*. Çeboksarı: Çuvaşkoye gosudartsvennoye izdateltsvo.
- Aşmarin, N. İ. (1903). *Opt issledovaniya çuvaşskogo sintaksisa I*. Kazan: Tipolitografiya VM Klyuçnikova.
- Banguoğlu, Tahsin (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Burton-Roberts, Noel (1975). Nominal apposition. *Foundations of Language*, 13(3), s. 391-419.
- Bussmann, Hadumod (2006). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Routledge.

- Baskakov, A. N. (2011). *Çağdaş Türkçede Kelime Grupları*. (Çev.: Oktay Selim Karaca), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Başgöz, İlhan (1998). Dede Korkut Destanında Epitetler. *Milli Folklor*, 37, s. 23-35.
- Bauer, Brigitte L. M., (2017). Nominal Apposition in Indo-European, Its Forms and Functions, and its Evolution in Latin-Romance. German: De Gruyter Mouton.
- Bilgegil, M. Kaya (1984). *Türkçe Dil Bilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Booij, Geert (2009a). Compounding and Construction Morphology. *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford University Publication.
- Booij, G. (2009b). Lexical Integrity As a Formal Universal: A Constructionist View. *Universals of Language Today*, Springer, Dordrecht. s. 83-100.
- Ceritoğlu, Murat (2013). *Kırgız Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Crystal, David (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. UK: Blackwell Publication.
- Dede, Müşerref (1978). Syntactic and Semantic Analysis of Turkish Nominal Compounds. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Michigan University, America.
- Delice, Halil İbrahim (2017). Takısız İsim Tamlaması Üzerine. *Journal of Awareness (JoA)*, 2, s.129-140.
- Deny, Jean (2012). *Türk Dil Bilgisi*. (Çeviren: Ahmet Benzer), İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Dilaçar, Agop (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 19, s. 83-145.
- Ergin, Muharrem (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Eker, Süer (2006). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdem, Mevlüt; Sarı, Mustafa (2010). Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi. *Turkish Studies*, 5/4, s.321-335.
- Erk Emeksiz, Zeynep (2003). Özgüllük ve Belirlilik. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Filizok, Rıza. (25.12.2014). Yapı Figürleri, <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1997>
- Gabain, von Anna (2003). *Eski Türkçenin Grameri* (Çeviren: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Giegerich, Heinz (2009). Compounding and Lexicalism. *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford University Publication.
- Givón, Talmy (2001a). *Syntax I: An Introduction*. Amsterdam: John Benjamins John Benjamins Publishing Company.
- Givón, Talmy (2001b). *Syntax II: An Introduction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Gómez, Penas; Dolores, Maria (1995). Apposition in English: A Linguistic Study Based on a Literary Corpus. *Revista alicantina de estudios ingleses*, 7, Kasım 1994, 83-95.
- Gökdayı, Hürriyet (2007). Takısız Ad Tamlamaları. *Turcology in Turkey; Selected Papers*, Laszlo Karoly (Editörler: Nurettin Demir ve Emine Yılmaz), *Studia Uralo-Altaica* 47, 243-252. Szeged.

- Göksel, Aslı; Kerslake, Celia. (2004). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.
- Halliday Matthiessen (1985). *An Introduction to Functional Grammar*. US: Edward Arnold Publication.
- Halliday, Matthiessen (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Routledge.
- İmer, Kamile, Kocaman, Ahmet; Özsoy, Sumru (2013). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (1957). Türk Dilinde İzfet. (SS MAYZEL: İzfet v Turetskom Yazıke) Sovyet Cumhuriyeti İlimler Akademisi yayımlarından M.-L. 1957). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 6, 279-313.
- Johanson, Lars (2004). Güney Sibiryaya Türkçesinde Adlar ve Sıfatlar (Çeviren: Sema Aslan). *Bilig*, 29, 1-27.
- Johanson, Lars (2006). Nouns and Adjectives in South Siberian Turkic. *Exploring the Eastern Frontiers of Turkic*. Harrassowitz, 57-79.
- Jong-Bok Kim (2014). Similarities and Differences between the Close and Loose Apposition in English, English. *Language and Linguistics*, 20(3), s. 79-98.
- Karaağaç, Günay (2012). *Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Leyla (1999). *Türkçede Söz Dizimi: Cümle Tahlilleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Leyla (2018). Tarihi ve Çağdaş Lehçelerde “Bir” İşaretleyicisinin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine. *Orhun’dan Anadolu’ya Uluslararası, Türkoloji Sempozyumu*, Ulanbator-Moğolistan, 1-7 Haziran 2018, s. 1012-1022.
- Kerimoğlu, Caner (2011). Takısız Ad Tamlaması Tartışması ve Tür-Öbek İlişkisi. *Turkish Studies*, 6(1), 1442-1456.
- Korkmaz, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lieber, Rochelle. (2009). A lexical Semantic Approach to Compounding. *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford University Publication.
- Luutonen, Jorma (2011). *Chuvash Syntactic Nominalizers*. Turcologica 88, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Meyer, Charles F. (2007). *Apposition in Contemporary English*. UK: Cambridge.
- Rijkhoff, Jan (2014). Modification as a Propositional Act. (Ed. María de los Ángeles Gómez González; Francisco José Ruiz de Mendoza Ibáñez; Francisco González-García. *Theory and Practice in Functional-Cognitive Space (Studies in Functional and Structural Linguistics*, 68, s. 129-150.
- Rice, Keren (2009). Athspakan: Slave *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford University Publication.
- Rissanen, Matti, Kytö, Merja, and Heikkonen, Kirsi (1997). *English in Transition: Corpus-Based Studies in Linguistic Variation and Genre Styles*. De Gruyter.
- Spevak, Olga (2014). *The Noun Phrase in Classical Latin Prose*. Brill.
- Tokyürek, Hacer; Pekacar, Çetin (2014). Eski Türkçeden Günümüze Eksiz Ad Tamlaması Meselesi. *Dil Araştırmaları*, 15, s. 9-38.
- Van Schaaik, Gerjan (2002). *The Noun in Turkish: Its Argument Structure and the Compounding Straitjacket*, 49, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Waltke, Bruce; O'Connor M. (1990). *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*. Indiana: Winona Lake, 12(11), s. 167-68.

Zülfikar, Hamza (1995). Takısız Ad Tamlaması Sorunu. *Türk Dili*, 781-788.

Örneklerin Alındığı Metinler

Arkadiy, Eshel (1983). *Akişsem Tavrışşı*. Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatelstvi.

Çulkaş, Kuşma (1944). *Sunarşı hallapışem, Hisepli Açasem*. Şupaşkar: Çuvaşgosizdat.

Edison, Patmar (2007). *Yiti Tiliği*. Şupaşkar: Şini Vihit.

El'bi, Valentina (1989). *Pulas Kinsem*. Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatelstvi.

Elker, Şemen (1994). *Hurapa Şuri. Tirli Vihitra Şirmisem*. Şupaşkar: Çıvaş kineke izd-vi.

İlle Tihti (2009). *Suylasa İnisem: Sivisem, Poemisem, Kalavsem, Statyasem, Şirusem*. Şupaşkar: ÇPGİİ.

Mışkina, Al'bina (2004). *Atte Pili*. Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatelstvi.

Mişşi, Yuhma (1998). *Kıvak Şimren*. Şupaşkar: Vuçah Biblioteki.

Mişşi, Yuhma (2004). *Atil Şivi Yuha Tirat*, <https://chuvash.org/lib/keneke/21.html>

Gordeyev, Denis (2008). *Hıres Hıvni Hıvel: Roman, Poveşsem*. Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatelstvi.

Grigoriyu, Alentey (1952). *Tantişsem: Viş Kalav*. Şupaşkar: Çıvaş ASSR gosudarstvo izdatelstvi.

Lissini, Yevi, (2007), *Şikir Çilli*, <https://vulacv.wordpress.com/2007/04/15/сакап-челли-ева-лицина-jeva-lissina/#respond>

Rodiyonov, V.G. (1989). *Çıvaş Şirivın Uşkini, Çıvaş Literaturi: Poetikipa Stil İytivisem: İslilih Tipçevisen Puhhi*, Şupaşkar. s. 41-60.

Trubina, Marhvi (1989). *Hillehi Kaşsençe*. Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatelstvi.

Uhsay, Mariya (1956). *Kıra Şilsem: Pirremiş Kineke*. Şupaşkar: Çıvaş ASSR gosudarstvo izdatelstvi.

Vasiliy, Alentey (2005), *Ville Hurç—İltin Hurt*. Şupaşkar: Çıvaş kineke izdatelstvi.

Zotova Galina (2007). *Şiltirçiksem*. Çeboksarı: İzd-vo L.A.Naumova.

БЕЗАФФИКСНАЯ ГРУППА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ И НОМИНАЛЬНОЕ АППОЗИТИВНОЕ СОЕДИНЕНИЕ В ЧУВАШСКОМ ЯЗЫКЕ

АННОТАЦИЯ

С 1940-х годов в турецком языкознании одним из спорных вопросов является обозначение границ названий и значений фраз в расстановке существительное 1 + существительное 2. Не говоря уже о фразах с существительным с «несамостоятельным аффиксом», какой из формирующих фразу элементов является вспомогательным: *существительное* или *прилагательное*. Несмотря на то, что этот вопрос был достаточно изучен

лингвистами, единой точки зрения так и не было сформулировано. В более ранних работах по языкознанию эти структуры встречаются как *изафет*, а с 1937 года в работах по грамматике турецкого языка такие структуры стали называться *безаффиксными изафетами*. В настоящее время в эту группу входят названия *мест* (Конья Хан), названия *улиц* (улица Зюмрут); конструкции, объясняющие, *из какого вещества сделан тот или иной предмет* (золотые часы), *родственные связи* (дядя Ахмед), *звания* (писатель Али), названия *еды* (шиш кебаб); названия, которые сформировались на фоне *сравнения* (львиное сердце); конструкции, обозначающие *национальность* (чуваши рабочие), и даже конструкции, в которых *числительные* находятся в сочетании с существительными (три вора).

Разнообразные конструкции, считающиеся *безаффиксными изафетами* или *прилагательными*, оставили без ответа вопрос о том, что же является «оценочными критериями». Следует заметить, что качественная связь напрямую отождествляется с прилагательным. Что касается качества, то у нас есть только присутствие термина «*качество*», а само качество рассматривается только при наличии прилагательного. В западных источниках качество рассматривается как *атрибутивное* и *классификационное*. *Атрибутивное* в данном случае означает, что элемент находящийся рядом с существительным, может быть как еще одним существительным, так и прилагательным.

В лингвистической литературе были удостоены внимания конструкции, схожие с конструкциями, которые исследовал Жан Дени. Эти фразы называются *аппозитивными*.

Согласования, показывающие функциональную глубину группы существительных, являются одним из видов группы существительных. В лингвистической литературе парные соединения (*аппозиции*) являются одним и тем же, что и согласования (*coordination*); по теории порождающей грамматики принято считать, что парные соединения (*аппозиции*) образуются на основе краткости и компактности или, как дает разъяснение этому понятию функциональная грамматика, *бессоюзные соединения* (*паратаксис*). В лингвистической литературе спорным является соответствие этих конструкций с понятиями «*фразы / подчинения и соединения*» (*аппозиции*). Группы и соединения, которые можно определить по типологии языка и по таким свойствам, как ударение, так же определяются по критериям вербальной и морфологической адгезии. Среди элементов этой структуры можно привести пример: *iltin pır ereş* «золотое украшение», где частица *pır* «одно» может быть добавлена в словосочетание. Если слово, которое отпределяет падежи, числительные, местоимения не является главным, то *pır* «одно» не нарушает связь, и эти имена существительные образуют словослияние.

В литературе существует два вида соединений (*аппозиций*): групповые соединения и номинальные соединения. Номинальные соединения по особенностям своих конструкций делятся на две группы: открытые и закрытые. В чувашском языке они встречается в *унифицированных и фразовых* конструкциях. Если в номинальных и групповых конструкциях между элементами, формирующими конструкцию, отсутствует запятая или дефис,

такие конструкции называются *закрытыми соединениями*. Конструкции, которые составляются с существительными из безаффиксной именной группы, кроме названий улиц и мест, тоже входят в эту группу. В чувашском языке соединения (*аппозиции*) разнообразны по особенностям синтаксической, функциональной и смысловой связи. Элементы в соединениях (*аппозициях*), удовлетворяющие синтаксические связи, могут отождествляться как синтаксические (syntactic identification). В результате словослияния элементов в соединениях (*аппозициях*) образованная отсылка и отсылка сущности может отождествляться как функциональная идентификация (functional identification). Если один из элементов в соединениях (*аппозициях*) указывает на описательное содержание другого (атрибут, свойство), то отсылка группы с отсылкой описательного содержания может отождествляться с описательной идентификацией (descriptive identification). И, наконец, одним из элементов в отображении может быть семантическая идентификация другого (semantic identification).

Ключевые слова: именная фраза без суффиксов, аппозиция, соединение, существительное, Прилагательное, Чувашский язык, свободное наложение.